

ADANA, HATAY ve İSTANBUL MÜZELERİNDE BULUNAN HİTİT HİEROGLİF MÜHÜRLERİ

Ali M. DİNÇOL

Bu çalışmamızın malzemesini, Adana, Hatay ve İstanbul Eski Şark Eserleri Müzelerine kazı dışı yollarla intikal etmiş olan 33 adet Hitit Hieroglif mührü ile 2 adet bulla oluşturmaktadır. Daha önce yayınladığımız Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan hieroglif mühürlerden sonra (Dinçol ve Dinçol 1981), zengin mühür koleksiyonlarına sahip¹ bu üç müzedeki mühürlerin de tanıtılması, Hitit Hieroglifleri hakkında olduğu kadar, Hitit glyptik sanatı hakkındaki bilgilerimizin artmasına da herhalde katkıda bulunacaktır.

Sunduğumuz çalışmada, yukarıda belirtilen önceki yayınlarda etraflıca anlattığımız metod aynen uygulanmıştır. Bu bakımdan, oradaki açıklamaları tekrardan kaçınarak, sadece bir noktayı hatırlatmakla yetineceğiz: mühürlerin ölçüleri metin içinde verildiğinden, fotoğraflar burada da ölçeksiz olarak basılmıştır; desenler ise 2:1 oranında büyütülerek çizilmiştir².

1 Adı geçen bu dört müzemizdeki toplam hieroglifli Hitit mührü sayısına yaklaşan Anadolu kökenli bir mühür topluluğunun, yurtdışındaki özel koleksiyonlardan sadece bir tanesinde (Poetto 1981) bulunması, glyptik eserlerin Türkiye'den ne kadar çok çıkarılmış olduğunun acı bir kanıtıdır.

2 Bu çalışmamızda bize yardımcı olan, Adana, Hatay ve İstanbul Arkeoloji Müzelerinin 1976 - 1981 yıllarında görev yapmış sayın müdürlerine ve ilgili seksiyonlarındaki sayın asistanlarına, özellikle İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Başuzmanı sayın Edibe Uzunoğlu'na candan teşekkürü bir borç biliriz. Fotoğrafların çekilmesinde emeği geçen, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Fotoğraf Laboratuvarı şefi Selâmet Taşkın ile çizimlerin bir kısmını tamamlayan Arkeolog-Mimar Sarpol B. İzgiz'e de en içten teşekkürlerimizi sunarız. Bu mühürlerin bir bölümü üzerindeki ilk çalışmalarımız sırasında fikir ve önerilerinden yararlandığımız hocalarımız, Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Ke-

1. (Levha I)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No: 12718

Ölçüleri : Çap: 2,5 cm; Yükseklik: 2,9 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Baskı kısmı disk biçimli, yukarı doğru incelen sapı fasetli, tutamağı «çekiç-başlı» ya da «yumru» olarak tanımlanabilen, gümüş (?) alaşımli madenî mühür.

Baskı diski, bir çerçeve bandı ve ondan bir çizgi ile ayrılmış dairevi bir orta sahadan oluşmaktadır. Çerçeve bandında yarımşar daireler halinde, üstte örgü, altta ise spiral veya helezon motifleri olmak üzere, iki ayrı süsleme unsuru yer almaktadır. Bunlar, ayrı ayrı olduğu kadar, birarada da, özellikle İmparatorluk Çağı'ndan önceye ait Anadolu mühürcülüğünde yaygın ve gelişkin bir üslup içinde kullanılmıştır. Bu bezeme türlerinin gelişimi hakkında Konya Karahöyük mühürleri ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada (Alp 1972: 147, 149), oradaki örneklere dayanılarak, örgü, saç örgüsü, ilmek ve helezon bandlarının en güzel kompozisyonlarının Karum çağının son evresinde ortaya çıktığı sonucuna varılarak, bunun bir tarihleme kriteri olacağına değinilmektedir.

Mührün orta sahasında çok güzel işlenmiş bir dağ keçisi başı bulunmaktadır. Bunu, eğer henüz resim karakterini kaybetmemiş bir hieroglif işareti sayarsak, L. 104 (sâ) ile eşitlemek mümkündür. Akrofonik esasa dayanarak meydana getirilmiş bu ses değeri ya da bu işaretin belirttiği hayvan adının fonetik okunuşu, mühür sahibinin ismini yansıtıyor olabilir. Bu tip hayvan başları, Hitit İmparatorluk Çağı öncesine ait mühürlerde, tek veya başka hayvanlarla birlikte, çerçeve bandında veya orta sahada yer almaktadır: Dağ

mal Balkan, Prof. Dr. Emin Bilgiç, Prof. Dr. Muhibbe Darga ve Prof. Dr. Mustafa Kalaç'ın yapıcı katkılarını da şükranla anmak isteriz. Son olarak, yayın hazırlığı aşamasında, yeni yayınların taranmasından, çizimlerin düzeltilmesine (Nr 7 ve Nr 17 onun tarafından çizilmiştir) kadar pek çok işi üstlenen İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Hititoloji Ana Bilimdalı Öğretim Yardımcısı Belkıs Dinçol'a teşekkürlerimizi bir defa daha tekrarlamaktan kıvanç duyarız.

keçisi başı: Alp 1972: Nr 46 (orta sahada diğer hayvan başlarıyla), Nr 88 (iç çerçevede başka hayvan başlarıyla); Güterbock 1942: Nr 187 (içte başka hayvanlar ile); Messerschmidt 1900: Lev. XLIV, 3 (Tyskiewicz mührü; başka hayvanlarla), 4 (hieroglif işaretlerle). Koç başı: Alp 1972: Nr 43 (orta sahada tek olarak).

Diğer taraftan, bir ses değerini veya ideografik olarak düşünülürse, hayvanın kendisini belirtmek için, hayvanın tüm gövdesi ile sadece başı arasında fark olmadığı bilinen bir gerçektir. Meselâ, *sâ* hecesi *Tuwarsa* adının yazıldığı altı örnekten ikisinde (Güterbock 1942: Nr 37, 222) tüm gövde olarak, dördünde ise (a.g.e. Nr 38-41) yalnız baş olarak gösterilmiştir.

Biçim ve üslup özelliklerine bakarak, bu mührü, Eski Hitit Çağı'na tarihlemekte bir sakınca görmüyoruz.

2. (Levha II)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No: 12819

Ölçüleri: Çapı: 2,1 cm; Yükseklik: 2,7 cm; Disk kalınlığı: 0,5 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor; 16.12.1948 tarihinde O. Nuri Arıdağ koleksiyonundan satın alınmış.

Tarifi : Tutamağı «çekiş-başlı» ya da «yumru» olarak tanımlanabilen, yukarı doğru incelen sap kısmı fasetli, baskı kısmı disk biçimli, gümüş veya gümüş alaşımı madenî mühür. Eşi Walters Art Gallery'dedir.

Mührün baskı yüzü, sık saç örgüsü, birbirine bağlı iki tane dörtlü saç örgüsü ve helezon bandları arasında yer alan üç insan figüründen oluşan bir çerçeve ile, ondan bir çizgi ile ayrılan küçük bir orta sahadan meydana gelmektedir. Çerçevdeki bezeme unsurları, gerek devamlı şeritler halinde, gerek kesikli olarak iki veya üç ayrı türü birarada yer alan kompozisyonlar içinde, özellikle Koloni Çağı sonu ve Eski Hitit Çağı örneklerinde görülmektedir. Kesikli bezeme bandlarının arasına figürlerin yerleştirilmiş olduğu örnekler ise, bunlara göre daha ender raslanan tiplerdir (Beran 1967: Nr 94, 125 ve 126; Güterbock 1973: Nr 21; Messerschmidt 1900: Lev.

XLIV, 4; Koşay 1951: Lev. 80, res. 3; von der Osten 1937: 214, d 975; Özgüç 1982: Lev. 57, 6).

Mührün çerçeve bandında bulunan üç insan figüründen ikisi oturur vaziyette, biri ise ayakta tasvir edilmiştir. Bunların özelliklerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür :

Ayaktaki figür — Kollarını dua jestinde ileri doğru uzatmıştır. Giysisi uzundur ve ayak bileklerine kadar vücudunu örtmektedir. Başlığı, pek iyi belirtilmemiş olmakla beraber, sivri çıkıntısı olan bir külâhı andırmaktadır. Ayağında, pek çok Hitit eserinden tanınan sivri uçlu pabuç yerine, belki de, ince deriden, ayağı kavrayan bir ayakkabı olduğu veya ayaklarının çıplak olduğu düşünülebilir; ayak parmakları da, el parmakları gibi, gösterilmemiştir. Burun dışında, yüzdeki her hangi bir ayrıntıya da yer verilmemiştir. Bu figürün kıyafetine Kültepe Anadolu Grubu mühürleri üzerinde raslanmaktadır (Özgüç 1965: 7-9).

Oturan figür, 1 — Uzun arkalıklı bir sandalyede oturmaktadır. Bu tip sandalyelere N. Özgüç'ün yaptığı araştırmalara göre, kendi tanıttığı Niğde Mührü'nden (Özgüç 1971: Res. 1; 10-11) başka, dört mührde daha raslanmaktadır: Delaporte 1923: Lev. 101, 6; Hogarth 1920: Nr 197; von der Osten 1934: Lev. XXV, 380; von der Osten 1937: 214, d 975. Özgüç'ün verdiği bu örnekler bir tane de Boğazköy mührü eklemek gerekmektedir: Beran 1967: Nr 134. Figürün başında, yayvan ve tepesi hafif içeri çökük bir bere görülmektedir; berenin üstünde iki sivriltili bulunmaktadır. Bere tipi başlıklar, Kültepe Anadolu üslûbundaki mühürlerde kullanılmıştır (Özgüç 1965: 7-8). Giysisi, ayak bileklerine gelecek kadar uzundur. Ayakkabıları, eğer ayakları tümüyle çıplak değilse, ayakta duran figürünkiler gibi olmalıdır (Özgüç 1965: 8-9). Bir kadını yansıması mümkün olan bu figürün elinde tuttuğu nesne tam teşhis edilememekle beraber, bir standart olması ihtimali fazladır.

Oturan figür, 2 — Bu figür, Hitit glyptiğinde çok tesadüf edilen, açılır-kapanır, arkalıksız iskemlede oturmaktadır. Bu tür iskemlenin değişik biçimlerine Kültepe Anadolu Grubu mühürlerinde de raslanmaktadır (Özgüç 1965: 9-10). Kıyafeti diğerlerinininkinden farklı değildir. Sadece, başlığının diğer oturan figürün beresine göre

daha yayvan ve tepesinin çökük değil, aksine yuvarlak olduğu anlaşılmaktadır.

Mührün orta sahasında yer alan şekil, hangi yönden bakılırsa bakılsın, kesin bir anlam yansıtmaktan uzaktır. Güterbock bunu L. 173 ile karşılaştırmak eğilimindedir (1977: 7). Masson ise, Köylütolu yazıtında geçen L. 283 ile bu işaretin eş olduğu fikrini savunmaktadır (1980: 111 v.dd.). Heriki yazar da Walters Art Gallery'de bulunan mührü dayanmakla beraber, kanımızca mührün sadece baskı fotoğrafını gören Masson'un çizimi hatalıdır; buna karşılık, Güterbock'un teklifi, Masson'un itirazına rağmen, daha inandırıcıdır.

İstanbul'daki mühür ilk defa silik bir fotoğraf halinde, Osman Sümer tarafından (*İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 4, 1950: 27, res. 23a) yayınlanmıştır. Ne bu yazıda, ne müze envanter kayıtlarında, eserin kökeni hakkında herhangi bir bilgiye raslanmamaktadır. Ancak, mührün müze tarafından, 16.12.1948 tarihinde, O. Nuri Arıdağ koleksiyonu içinde satın alınmış olduğu anlaşılmaktadır; adı geçen şahsın eline ne zaman geçtiği ise belli değildir. Baltimore'da Walters Art Gallery'de muhafaza edilen ve en ufak ayrıntılarına varıncaya kadar bunun bir benzeri olan ikinci bir mühür de ilk defa 1939 yılında (Gordon 1939: Lev. IX, Nr 72), son olarak ta 1977 yılında (Güterbock 1977: Nr 1) yayınlanmıştır. Tyskiewicz mühürleri grubu içinde işlendiği bir çalışmada ise, gerek orta alan, gerek figürlerin sonradan değişikliklere uğradığı savı ileri sürülmektedir. Bu, kanımızca doğru olmamakla beraber, oturan birinci figürün elindeki asanın Aydın ve Tyskiewicz mühürlerindeki andırdığı görüşü inandırıcıdır (Alexander 1973-76 [1978] : 171). Bu yazılarda da mührün kimin tarafından ve hangi tarihte satıldığı bildirilmediği gibi, kökeni hakkında da birşey söylenmemektedir. Bundan dolayı, bu iki eserin aynı yerde ve aynı tarihte bulunup bulunmadığını tesbit edemiyoruz. İstanbul mührü, O. Sümer'in de işaret ettiği gibi, gümüş veya gümüş alaşımı bir madenden yapılmıştır. Baltimore mührü de, ilk yayında demir olarak gösterilmesine rağmen, Güterbock'un tesbitine göre gümüştür. Mührün tüm ölçüleri adı geçen yazarlardan ikisi tarafından verilmemiştir; ancak, yayınlanan 1:1 oranındaki resimlerinden, baskı diski çapının, aynen İstanbul mühründeki gibi, 2,1 cm; yüksekliğinin ise, pek az farkla, 2,6 cm olduğu ölçülebilmektedir. (Alexander 1973-76 [1978] : 171'de çapı 2.1 cm

olarak belirtmekte; ancak yüksekliğinden söz etmemektedir). Bu farkın fotoğrafın baskısından ileri gelmiş olması ihtimalini de göz önüne almak gerekmektedir.

Eldeki verilere göre, çözülmesi gereken sorun, bu eserlerden birinin ya da daha az bir ihtimalle de olsa, ikisinin de sahte olup olmadıklarıdır. İstanbul mührünün, gerek işçilik, gerek üzerindeki bezeme ve figürlerin devrine uygunluğu açısından, otantik olma şansı çok fazladır. Gerek fotoğraflarından bizim elde ettiğimiz izlenime, gerek mühür etüdüleri alanında çok tecrübe sahibi olan Güterbock'un ifadesine dayanarak, Baltimore mührü için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Herhalde yapılan illegal kazılarda elde edilen bu iki mühür aynı anda antika pazarına sürülmüş ve biri ülkemizde, diğeri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki koleksiyonlara İkinci Dünya Savaşı öncesinde intikal etmiştir. Aynı mühür ustası tarafından, aynı adı taşıyan birkaç eser hazırlanmış olması mümkündür. Bu, özellikle bir kalıp veya şablonla yapılan madenî eserler için daha geçerli bir ihtimaldir.

İstanbul mührünü ve dolayısıyla Baltimore'daki duplikasını Eski Hitit Çağına tarihlenmenin doğru olacağı kamıındayız.

3. (Levha III)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1976 yılında envanteri henüz yapılmamıştı.

Ölçüleri : Çapı: 2,5 cm; Yükseklik: 3,7 cm; Disk kalınlığı: 0,8 cm.

Buluntu yeri : Adana dolayları.

Tarifi : Baskı kısmı disk biçimli, yukarı doğru incelen konik saplı, morfolojik sınıflandırmada «çekiş-başlı»larla «yumru-başlı»lar arasında yer alabilen, madenî mühür.

Baskı diski, düzensiz iki çember arasındaki çizgilerden oluşan bir çerçeve ile geniş bir orta sahadan meydana gelmektedir. İsim elemanları, yukardan aşağı L. 35, L. 312 ve L. 376'dır. Ortaya çıkan *Na-ZITI^{ZI}* adı şimdiye kadar belgelenmiş olmamakla beraber, ilk hecesinin redüplikasyona uğramış biçimi olan *Nanaziti* adına çivi yazılı belgelerde raslanmaktadır (Laroche 1966: Nr 860).

Mühürde herhangi bir ünvan bulunmamaktadır; altta, ismin son işaretinin her iki yanında görülen L. 186 süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Morfolojik kriterlere dayanarak bu mührü Eski Hitit Sonu ile İmparatorluk devri başlarına tarihlemek mümkündür.

4. (Levha IV)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 12899

Ölçüleri : Çapı: 2,1 cm; Yükseklik: 2,1 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Tutamak halkasının geçirileceği 1 cm. uzunluğunda silindirik bir kısım ile, aslan pençesi biçimli üç ayağa bağlı bir baskı diskinden meydana gelen, gümüş veya gümüş alaşımli mühür.

Baskı diski, iki çember arasına sırayla onar defa yerleştirilmiş bir ufak daire ve bir üçgenden oluşan bir çerçeve bandı ve hieroglif işaretlerini ihtiva eden orta sahadan ibarettir.

İsim elemanları L. 209 + L. 383 ve tekrar L. 209'dan meydana gelmiştir. Daha önce L. 209 için teklif edilmiş olan *i* ve *ya* değerleri (Hawkins *et al.* 1974: 156) Meskene-Emar buluntuları ile de doğrulanmış, ancak, işaretin aynı zamanda eskiden olduğu gibi *a* ve *e* olarak okunabileceği de ortaya çıkmıştır (Laroche 1981: 13). Bunlar ve ilk işarete takılan L. 383 işareti, mühür sahibinin adının birkaç biçimde okunabileceğini göstermektedir : *A / E / I / Ya + ra / ri / r - a / e / i / ya*. Bunların kombinasyonlarından elde edilen *Ariya* (Laroche 1966: Nr 120), *Iriya* veya *Eriya* (Laroche 1966: Nr 462) ile *Yar(r)i* (Laroche 1966: Nr 435) adlarına şimdiye kadar başka belgeler üzerinde de raslanmıştır.

İsim işaretlerinin solunda L. 370 ve onun altında ise L. 438 yer almaktadır. Bir ünvan ifade ettiği kesin olmakla beraber, «çoban» (Bossert 1960: 441 - 2) veya «zanaatkârların başı» (Beran 1967: 67) biçiminde okunması gerektiğine ilişkin öneriler henüz tartışmaya açıktır (Poetto 1981: 30 dpnt 45; yine Borowski koleksiyonu içinde bulunan Nr. 6'nın heriki yüzünde de, Poetto'nun teşhiste güçlük çekmesine karşılık, kanımızca aynı ünvan bulunmaktadır). İsim hierogliflerinin sağ tarafındaki L. 370 ve altındaki L. 186 ile sol ke-

narda en altta bulunan ikinci bir L. 186 ise, herhalde sembol ve/veya süsleme olarak kullanılmıştır.

Diğer tripodlar gibi, bu mühür de, kanımızca İmparatorluk devrinin başı ile ortası arasına tarihlenebilir.

5. (Levha V)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 12820

Ölçüleri : Çapı: 2,6 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Baskı diskinin arkasında görülen izlerden üçayaklı bir tutamağa sahip olduğu anlaşılan, gümüş (?) alaşımli madenî mühür.

Mühürler üzerinde genellikle süsleme unsuru olarak bulunan ve «okucu»na benzeyen altı çentikli üçgenlerden oluşan bir çerçeve bandı ile hieroglif işaretlerinin yer aldığı orta saha, mühür diskini meydana getirmektedir. Bu mührün bir fotoğrafı, Osman Sümer tarafından ilk defa 1950 yılında *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*'nın 4. sayısında (resim 23 b) yayınlanmıştır. Bu resme dayanarak, Franz Steinherr (1974: Nr 10) mühürdeki adı *Su-há/he-li* şeklinde okumuştur. L. 370 - L. 215 - L. 278 işaretleri ile yazılmış olan adı pek az değiştirerek *Asu-he-li* olarak yorumlamak, kanımızca daha doğrudur. Böylelikle, çivi yazılı belgelerden tanınan *Ašhella* (Laroche 1966: Nr 163) adına daha benzer bir okunuş elde edilmektedir. Eğer L. 215'in fonetik değeri *ha* kabul edilirse, o takdirde de yine daha önce belgelenmiş *Ašuha*'ya (Laroche 1966: Nr 187) benzer bir isim ortaya çıkmaktadır.

Mühür sahibinin ünvanı, isim elemanlarının sağında ve solunda yer alan L. 370 ve altındaki L. 438 ile belirtilmiştir. Önce de değindiğimiz gibi (bk. Nr 4), bu ünvanın nasıl okunması gerektiği henüz kesinleşmemiştir. Mühür üzerinde sembol ve süsleme unsurları olarak biri çok şualı, biri dört şualı iki yıldız ile, altı çentikli bir üçgen kullanılmıştır.

Bu mührü de İmparatorluk devri başı ile ortası arasına tarihlendirmekte herhalde bir sakınca bulunmamaktadır.

6. (Levha VI)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 549 (41.17.71)

Ölçüleri : Çapı: 2,7 cm, Yükseklik: 2,6 cm.

Buluntu yeri : Belli değil.

Tarifi : Aslan pençeleri biçiminde yapılmış tripod saplı, üzerinde halka geçirilmek için silindirik bir parçası olan, belki gümüş alaşım-
lı, madeni mühür.

Orta sahadan bir çizgi ile ayrılan çerçeve bandı, üçgenlerden oluşan muhtemelen stilize HAYAT sembolleri ile (L. 440) onların aralarına yerleştirilmiş diğer üçgenlerle süslenmiştir. Bu tip bezeme bandlarına pekçok mühürde raslanmaktadır: Güterbock 1942: Nr 56, 59, 60, 132, 201; Güterbock 1973: Nr 14, 20; Rost 1975: Nr 78 v.b. gibi.

Orta sahada bulunan isim işaretleri şunlardır: L. 450 - L. 370 - L. 107. Bunların solunda ise ünvanı gösteren L. 289 hieroglifi yer almaktadır. Böylelikle, mühür sahibinin ARABACI ünvanı taşıyan *Â-su-muwa* adlı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu isim, belgelenmemiş olmakla beraber, Anadolu onomastik repertuvarında *asu-* elemanlı pek çok ad bulunmaktadır (Laroche 1966: Nr 187-192).

Bu mühür, kanımızca, İmparatorluk başı ile ortası arasındaki döneme tarihlenmelidir.

7. (Levha VII)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 81.1

Ölçüleri : Çapı: 2,7 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Eseri müzeye hediye eden Doç. Dr. Taner Tarhan tarafından Ürgüp'te satın alınmış.

Tarifi : Siyah, parlak taştan (serpantin), iki yüzü düz, ekseni boyunca delinmiş, makara biçimli mühür. Kenarları yer yer kırılmıştır.

A yüzü) Hieroglif işaretlerin bulunduğu orta saha, bir çizgi ile çerçeveden ayrılmış olup, oldukça küçüktür. Özensiz işlenmiş bir basit örgü motifi çerçeveyi oluşturmaktadır.

Alt alta düzenlenmiş üç hieroglifin isim elemanı oldukları bellidir. Bunlardan başka cinsiyet ya da ünvan gösteren işaret yoktur. En üstte bulunan hieroglifin karakteri Gü. 17 / L. 56'ya uymaktadır. İlk bakışta, işarette L. 55'i andıran bir görünüm varsa da, çarpaz iki parmağı belirten ve *ni* fonetik değerine sahip bu işaret ile mührümüzdeki arasında önemli bir biçim farkı vardır; bu fark, L. 56'da bir parmağın, muhtemelen başparmağın aşağı dönük olmasıdır (İşaretin formu için krş. Güterbock 1975: Nr 13). Bu bakımdan, ilk isim elemanını *kà/gà* ses değerini taşıyan işaret olarak kabul etmekteyiz. İsmi ikinci işareti hiç kuşkusuz L. 175'tir. Sonuncu hieroglif ise, kuvvetli bir ihtimalle L. 421 olmalıdır. Bu durumda ortaya çıkan *Kà/gà - la - us* adını *K/Galawus* şeklinde fonetize etmek mümkündür. Bu ad belgelenmiş değilse de, Kappadokya kökenli *Galuluš* benzer bir yapı göstermektedir (Laroche 1966: Nr 492).

B yüzü) Yine üç işaretten ibaret olan isim elemanlarının yer aldığı orta saha oldukça küçüktür; ancak bu yüzde çerçeve daha zengin olup, sırayla yerleştirilmiş rosetler ve HAYAT sembolleri ile bezenmiştir. Hayat işaretlerinin üzerinde ve aralarında da küçük üçgenler SAĞLIK sembolü olarak kullanılmıştır. Rosetlerle birlikte HAYAT işaretlerinin bezeme bandlarında bulunduğu pek çok mühür mevcuttur. HAYAT sembollerinin üzerine küçük üçgenlerin konulduğu çerçeve bantları ise enderdir (krş. Alp 1969: Res. 2). Çerçeve de stilize bir ağaç motifi dikkati çekmektedir. Mühürlerde süsleme ögesi olarak kullanılan (L. 150) ve muhtemelen «hayat ağacı»nı sembolize eden (Güterbock 1942: 32) bu motifin, burada olduğu gibi, rosetler ve HAYAT işaretleriyle beraber bulunduğu bir başka mühür Güterbock 1942: Nr 213'tür.

Orta sahada alt alta düzenlenmiş işaretlerden ilki L. 402 = M. 186 olmalıdır. Diğerleri ise, kuşkusuz, L. 312 ve L. 376 işaretleridir. Bunların fonetik değerleri şimdiye kadar hiç belgelenmemiş olan *Sa₄-ZITY^{ZI}* adını meydana getirmekte ise de, bizim kanımıza göre, isim aslında bu biçimde okunmamalıdır. İsmi ikinci elemanı her zaman anlamlı bir parçaya, çoğunlukla da bir yer adı ya da tanrı adına takıldığından (Koşak 1974: 23), burada tek bir phonem'e eklenişini açıklamak zordur. Muhtemelen «sa» hecesi, bu sesle başlayan bir adın, belki bir coğrafî adın, kısaltılmış biçimidir.

Mühürde adın cinsiyetini veya ünvanını gösteren başka bir işaret yoktur. Eseri İmparatorluk başına tarihlemek gerektiği kanısındayız.

8. (Levha VIII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi'nin bilgisi dahilindeki özel koleksiyon.

Envanter No : yok

Ölçüleri : Çap: 2 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Mührün sahibi Süleyman Hallaçoğlu adlı kişi tarafından, 1940 yıllarında, Adana il merkezinin 5 km kadar kuzeyinde, bugünkü havaalanı dolaylarında, Şakir Paşa mahallesinde bulunmuş.

Tarifi : Bordo renkli taştan (porfir), çapı boyunca delinmiş, makara biçimli mühür.

A yüzü) Çerçeve bandı, stilize bitki motifleri ve SAĞLIK sembolleri arasında yer alan bir ters bir yüz HAYAT işaretleri ile bezenmiştir. Bitki motifleriyle birlikte HAYAT ve SAĞLIK sembollerinin çerçevede kullanıldığı mühürlere birkaç örnek vermek gerekirse, Boğazköy'de bulunmuş iki (Güterbock 1942: Nr 212, 213), Borowski koleksiyonundaki üç (Poetto 1981: Nr 17, 20, 24) ve biri Afyon, diğeri Nevşehir yakınındaki Yazırhöyük menşeli iki Hitit mührünü (Alp 1969) saymamız mümkündür.

Orta sahanın sağ tarafında alt alta düzenlenmiş olan işaretler (L. 110 - L. 175 - L. 370), mühür sahibinin adını *Ma-la-(a)su* olarak vermektedir. Sol kenarda yer alan hieroglifler ise, çerçeve bandında da bulunan HAYAT ve SAĞLIK sembolleridir. *Mala-*, tek başına ya da isimlerin ilk ögesi olarak çok defa belgelenmiştir (Laroche 1966: Nr 720-725). *-assu* morfem'i de birçok ismin ikinci elemanı olarak geçmektedir (Laroche 1966: Nr 319-322).

B yüzü) Mührün bu yüzünün çerçeve bandı figürlerle bezenmiştir. En üstte bir geyik başı ve altında iki çizgi görülmektedir. Geyik başı hieroglif işareti olarak kullanılan L. 102'ye uymakla beraber, burada muhtemelen sembolik bir anlamda kullanılmış olmalıdır. Hayvan başları, çeşitli konuları tasvir eden Kültepe Anadolu Grubu

mühür baskılarında, dolgu motifi olarak yer almaktadır (Özgüç 1965: Nr 13, 15, 17, 19, 23, 24, 27, 29, 31, 52, 56, 74, 83, 92, 93). Aynı şekilde, ünlü Tyskiewicz mühründe de hayvan başlarına raslanmaktadır (Messerschmidt 1900: Lev. XLIV, 1 ve Parrot 1951: Lev. XIV, 2). Konya-Karahöyük mühür baskıları üzerinde de, gerek orta sahada, gerek çerçevede, bazen tek, bazen bir friz halinde düzenlenmiş hayvan başları bulunmaktadır (Alp 1972: Nr 29, 88-89). Karahöyük'tekilere benzer başka bir mühür de Bibliothèque Nationale'dedir (Messerschmidt 1900: Lev. XLIV, 4). Bunlardan başka, bu mühürle yakın üslup benzerlikleri gösteren iki Hitit mühründe de figürlü çerçeve bandında, insan tasvirleri, altınlar, stilize ağaçlar ve vazolar arasında geyik başları ve bunların altında da iki yatay çizgi vardır. Bunlardan biri Dresden'de Albertinum'da (Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 4-5 ve Bossert 1959: Lev. 3, 8), diğeri ise British Museum'da muhafaza edilmektedir (Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 3 ve Hogarth 1920: 75 res. 78). Boğazköy mührüleri üzerinde de hayvan tasvirleri bulunmakla beraber, bunlar genellikle tüm vücüt halinde gösterilmiştir. Sadece bir mührün çerçevesinde, vücûdunun yalnız ön kısmı olan, arkasında ise, iki eğik paralel çizgi bulunan bir boğa göze çarpmaktadır (Güterbock 1942: Nr 221). Bu tür hayvan başlarının ne anlama geldiği hakkında kesin bir şey söylenemez (Güterbock 1942: 35). Fakat, bunların bizim mührümüzde olduğu gibi, dinsel içerikli bir törenin tasvir edildiği sahneler içinde yer alanları, muhtemelen ya kurban edilen hayvanları, ya da aynı sahne içinde gösterilen tanrı veya tanrıçanın kutsal hayvanlarını sembolize etmektedir. Mührümüzde bu geyik başının solunda teşhis edilemeyen iki nesne daha vardır. Bunların solunda ise, stilize edilmiş bir ağaç motifi bulunmaktadır.

Bu sembollerin sağında, açılır-kapanır arkalıksız bir sandalyeye oturmuş, sivri külâh ve sivri burunlu ayakkabılar giymiş, ileri doğru uzattığı elinde kanatlarını açmış bir kuş, diğeri ise, muhtemelen bir kap tutan bir figür görülmektedir. Aynı figüre başka Hitit mührlerinde de raslanmaktadır. Ashmolean Museum'daki Tarsus menşeli, çekiç başlı mührün fasetlerinden biri üzerinde, tek boynuzlu bir külâh giymiş, uzun elbiseli bir tanrının yine arkalıksız bir sandalyede oturduğu, bir elinde bir kap, ileri uzattığı elinde ise kanatları açık bir kuş ile ön ayaklarından yakaladığı bir tavşan

tuttuğu gözlenmektedir (Bossert 1959: Lev. 4, 11 d -desen-; Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 1 d -desen-; Hogarth 1920: Nr 169 -fotoğraf-). Yukarda sözünü ettiğimiz Dresden mührü üzerinde bunun eşi, bu defa sadece kuş tutar biçimde, tekrarlanmıştır (Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 4 ve Bossert 1959: Lev. 3, 8). Yine yukarda adı geçen British Museum mühründe yine aynı tanrı, bu kere dik ayaklı bir tabure üzerinde oturur biçimde tasvir edilmiştir (Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 3; Hogarth 1920: 75 res. 78). Yine yukarda bahsi geçen Yazırhöyük mührünün çerçeve bandında, diğer figürler arasında oturmuş bir tanrının varlığı göze çarpmaktadır. Arkalıksız bir sandalyede oturan bu tanrının elinde üç çatalı bir asa bulunmasına dayanarak, bunun Fırtına Tanrısı olduğu söylenebilmektedir (Alp 1969: Nr 2). Bunlardan başka, bir Boğazköy mühründe, keçi üzerine oturmuş bir tanrıçanın da elinde bir kuş tutar biçimde gösterildiğini ilâve etmek istiyoruz (Güterbock 1942: Nr 220 ve Beran 1967: 64 dipnot 23 Nr 135).

Mühür üzerinde bulunmamakla beraber, bu figürün tam bir benzerine bir gümüş rhyton'da raslandığını hatırlamamız gerekir (Bittel 1976: res. 3). Bir tanrıyı tasvir ettiğinden hiç kuşku bulunmayan oradaki figürün üstünde, henüz okunuşu kesinlik kazanmamış hieroglif bir isim de yer almaktadır. Rhyton'daki sahne ile mührümüzün çerçeve bandı arasındaki bir başka benzerlik de, her ikisinde ağacın ve ağacın yanında kütle ilgili bazı eşyanın ve elinde gaga ağzılı kap tutan çömelmiş kişinin tasvir edilmiş olmasıdır³.

3 Makalemizin manüskrisi bittikten sonra elimize geçen Sedat Alp'in son eserinde, bu mührün yorumunu yakından ilgilendiren bazı görüş ve buluşlara da yer verilmektedir (Alp 1983: 93-100). Bunlardan bizim için en önemlisi, Schimmel Collection'daki gümüş rhyton'un frizindeki, açılır-kapanır sandalyede oturan ve elinde kuş tutan, mührümüzde de eşi bulunan, tanrının, üzerine yerleştirilmiş hierogliflerin yardımıyla, Franz Steinherr tarafından önerildiği biçimde (Bittel 1976: 17), *Aštabi* olarak tanımlanmasıdır. Adı geçen müteveffa bilim adamının *Aštabi-LUGAL* olan yorumu gerçi ilk bakışta hatalı imiş gibi görünmesine rağmen, mantıksız olmayıp, Bittel'in değindiği şekilde (Bittel 1976: 17), lejand'da olmayan «kral» işaretinin var kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Steinherr, kanımızca, adı doğru okumuş, başka bir deyişle, son işaretin ses değerini diğer işaretlerin zorladığı gibi, «bi» olarak tahmin etmiş, ancak, başta tanrı determinatifi yazılmadığı için, bunu Hitit metinlerinde geçen *Aštabi-LUGAL* (= *Aštabi-šarri*) şeklinde yazılan şahıs ismi (Laroche 1966:

Bütün bu karşılaştırma malzemesine dayanarak, mührümüzdeki bu figürün bir tanrıyı ifade ettiğini söylememiz mümkündür (bu karşılaştırmalar için bkz. Güterbock 1977: Nr 2).

Bu tanrının önünde, sivri dipli, yumurta gövdeli, muhtemelen üç ayaklı bir kaide üzerine oturtulmuş bir «hydria» vardır. Bunun ağzında görülen çıkıntılar ise, kaptaki içkiyi içmek için konulmuş kamışlar olmalıdır. Bu tip kaplara Kültepe Anadolu Grubu mühürleri üzerinde de raslanmaktadır (Özgüç 1965: 13). Hydria'dan son-

Nr 178) ile idantifiye etmek istemiş olmalıdır; bu durumda ise, LUGAL'in ünvan olmadığı ve anlamlı bir işleve sahip olduğu açıktır.

Diğer taraftan, bazı mühürler üzerindeki benzer sahnelerde göze çarpan L. 322 işaretinin «post», kanımızca, L. 175-177 grubunu anımsatan işaretin de «okdan» olarak tanımlanması, ayrıca, gerek adı geçen rhyton'da, gerek bizimki de dahil olmak üzere, bazı mühürlerde bulunan ağaç motifinin *gişeya-* olarak nitelenmesi sayesinde, bu ritüel sahnelerin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Bu buluşlarla, mührümüzdeki kuş tutan figürün, *Ninurta* ile eşitlenen, *savaşçı karakterdeki* (Laroche 1976: 61) *Aştabi* olması ihtimali doğmakta, stilize ağacın *gişeya-*, bunun solunda üstte görülen nesnenin ise, gümüş rhyton'dakini andıran bir *kuşkurşa-* olduğu meydana çıkmaktadır. Ancak, mührümüz üzerinde, geyik üstündeki tanrı, mızrak ve okdan temsil edilmemiştir. Okdan yerine, ağacın sol yanındaki, post olduğunu tahmin ettiğimiz nesnenin altında, daire biçimli bir obje (ekmek ?) yer almaktadır.

Geyik başı ve altındaki «yatay çizgilerin» (krş: Güterbock 1977: 9), *Aştabi* adının hieroglifleri olduğu savına gelince, buna katılmıyoruz. Mührümüzdeki «çizgiler» hieroglif işaretleri olmadıkları için, önerildiği biçimde «*ta*» ve «*bi*» fonetik değerlerine sahip olamazlar. Örnek olarak gösterilen diğer mühürlerde de (Alp 1983: res. 11-13) bunlara sözü edilen değerleri vermeyi mümkün görmüyoruz. Kanımızca bu geyik başı ve yatay çizgiler, ancak, Schimmel rhyton'undaki ağaç altında yatan geyik ve onun pek nisbetsiz biçimde gösterilmiş olan ön ayaklarının, şematize edilmiş bir tasviri olabilir. Diğer taraftan, gümüş rhyton üzerindeki BOYNUZ-*bi* yazılışına karşılık, mühürlerdeki GEYİKBAŞI-*ta-bi* (Dresden ve British Museum mühürleri) ve GEYİKBAŞI-*s-ta-bi* (Louvre mührü) yazılışlarında, GEYİKBAŞI'nın logografik değerine, zaten küçük bir alana sahip mühürlerde, niçin bu kadar çok fonetik kompleman takıldığı «yatay çizgiler» gerçekten hieroglif işaretleri olsaydı dahi, açıklanmaya muhtaç bir konu olarak kalırdı.

Tarihleme konusunda ise, gerek mührümüz, gerek gümüş rhyton'daki hieroglif lejandın gelişkinliğine ve mühürcülük evriminin aşamalarına bakarak, biz bunları biraz daha yeni bir perioda, Bittel'in görüşüne yaklaşarak (Bittel 1976: 19), İmparatorluk devri başlarına tarihlemek eğiliminde olduğumuzu söylemek isteriz.

ra, konik kaideli ve boynuzlu tablası olan bir sunak gelmektedir. Bu sunakları, Boğazköy (bkz. meselâ Beran 1967: Nr 134), Kültepe'nin Anadolu Grubu (Özgüç 1965: 11 ve bibliyografya ile) ve derleme bazı mühürlerde (Messerschmidt 1900: Lev. XLIII, 1 d, 4, 5 ve Niğde'den gelen bir mühür için bkz. Özgüç 1971: 10; Nevşehir mühürü için bkz. Alp 1969: res. 2) görüyoruz. Sunağın üzerinde, herhalde tören sırasında kullanılan nesnelere, belki de ekmekler, yer almaktadır. Adı geçen Dresden, Ashmolean ve British Museum mühürleri ile yine yukarıda sözü edilen Boğazköy mühüründeki sunaklardaki pideler çok belirgin olarak gösterilmiştir. Sunağın sağında bir dizini yere dayamış ve elini veya ellerini sunağa doğru uzatmış bir insan, onun arkasında ise, ayakta duran, sivri uçlu pabuçlar giymiş, elinde tuttuğu nesne, mühürün o kısmı tahrip olduğu için, teşhis edilemeyen bir kişi yer almaktadır. Bunların arkasında görülen iki figürden çömelmiş olanın elinde muhtemelen gaga ağızlı bir testi vardır; ayakta duran ise, ellerini konuşma jestinde ileri doğru uzatmıştır.

Mühürün orta sahasında hieroglif işaretleri bulunmaktadır. İsim, aslında L. 230'un (*tu*₅) bir ligatür halinde iki defa yazılmasından oluşan bir işaretle verilmiştir. Laroche listesinde L. 424 olarak geçen, ancak fonetik değeri gösterilmemiş olan bu işaretin *tuttu* karşılığında kullanıldığını Meriggi (M. 390 c) tespit etmiştir. Bunun altında yer alan L. 370 ve L. 326 (KÂTİP) işaretleri ile birlikte, mühürün sahibinin adı ve ünvanı *Tuttu KÂTİP* olarak ortaya çıkmaktadır. Bir hecenin redüplikasyonu ile oluşan basit adlardan olan bu isim, çok kere belgelenmiştir (Laroche 1966: Nr 1390). Laroche tarafından zikredilmemesine rağmen, Ashmolean Museum'daki bir mühürde de yine aynı ad geçmektedir (Kennedy 1958: Nr 27 = Hogarth 1920: Nr 331).

Bu mühürü İmparatorluk devri başına tarihlemek gerektiği kanısındayız.

9. (Levha IX)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 3894/206

Ölçüleri : Çapı: 2,1 cm; Kalınlık: 0,6 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarihi : Siyah taştan (serpantin), ekseni boyunca delinmiş, iki yüzü düz, makara biçimli mühür.

A yüzü) Bu yüz, figürlü bir çerçeve bandı ve ondan bir çizgi ile ayrılan ve mühür sahibinin ad ve ünvanını gösteren hieroglif işaretlerini ihtiva eden bir orta sahadan oluşmaktadır. Figürler oldukça siliktir. Buna rağmen tanımlanabilenler, bu mühür ile Yazırhöyük-Nevşehir mührü arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır (Alp 1969: res. 2). Bundan önce sunduğumuz 8 numaralı mührümüzde bulunan ve orada benzerleri ile de karşılaştırdığımız tablalı sunak ve içinde kamışlar duran, kaideye oturtulmuş hydria burada da yer almaktadır. Sunağın solunda, açılır kapanır arkalıksız bir sandalyede oturur durumda görülen figür, ileri doğru uzattığı elinde üç çatalı bir şimşek demeti, diğerinde ise idantifiye edilemeyen bir nesne tutmaktadır. Giysi veya başlığı belirsiz olmasına rağmen, elindeki şimşek demeti, bunun Fırtına Tanrısı'nı tasvir ettiğini kanıtlamaktadır. Hydria'nın sağ tarafında, bu kaba doğru yaklaşan üç figürden baştaki, ellerini dua jestinde ileri doğru uzatmıştır. Onun arkasındaki şahıs ise, elinde muhtemelen bir kap, onu izleyen ise üç çatalı bir yaba tutmaktadır. Hydria'ya yönelik dördüncü kişi ise, bir dizini yere dayamış olarak gösterilmiştir, ancak, elinde tuttuğu nesne tanımlanamıyacak kadar tahrip olmuştur. Çömelik figürün arkasında görülen nesne mührün yine fazla aşınmış bir kısmına rasladığı için, teşhis olunamamakla beraber, bunun Nevşehir-Yazırhöyük mühründeki, üstünde yarım daire biçiminde iki çıkıntısı olan ve içi, kafes çubuklarını andırır şekilde, paralel dikey çizgilerle taranmış eşya ile aynı olduğunu sanıyoruz. Bu, S. Alp'in de değindiği gibi, Assur sanatından tanınan ve bu mühürle birlikte Hititlerde ikinci örneğini gördüğümüz (krş. Güterbock 1957: Lev. 21, h) bir sunak türü olabilir (Alp 1969: 5). Bu sunakla sözünü ettiğimiz tablalı sunak arasında da, elindeki şimşek demeti dolayısıyla Fırtına Tanrısı olarak tanımladığımız figürden başka iki insan tasviri yer

almaktadır. Bir tanesi fazla tahrip olduğu için ayrıntıları belirgin değildir, ancak, Assur türü sunağa doğru hareket halindedir. Onun arkasında, yine aynı yöne ilerleyen şahsın elinde muhtemelen kanadı açık bir kuş bulunmaktadır.

Mührün bu yüzünde orta sahaya alt alta yerleştirilmiş olan L. 312 - L. 207 - L. 175 işaretleri ZITI-*wa₄-la* adını verdikleri gibi, L. 326 işareti, bu şahsın KĀTĪP ünvanını taşıdığını göstermektedir. Bunun *Zitwalla* olarak fonetize edileceğine kuşku yoktur (Laroche 1966: Nr 1563).

B yüzü) Bu yüzdeki çerçeve bandı dörder defa tekrarlanan iki tür stilize bitki motifi ile bunların arasına konulmuş sekiz adet çok şualı yıldız ile süslenmiştir. Bu çerçeve bezemesinin de en yakın benzerini yine Nevşehir-Yazırhöyük mührü oluşturmaktadır (Alp 1969: res. 2). Diğer bazı benzerlerinin biri Alalah'ta bulunmuştur, öbürlerinin ise menşei çeşitlidir (Kennedy 1958: Nr 28, 29, 32; 1959: Nr 12, 15, 18; Woolley 1955: 153).

Oldukça küçük olan orta alandaki işaretler, mührün merkezinin sonraki bir çağda delinmek istenmesi sonucu tahribata uğramıştır. En üstte bulunan işaret, Laroche listesinde L. 459 olarak yer alan, ancak Meriggi tarafından «*hur*» fonetik değerine sahip L. 451 ile eşitlenmek istenen M. 402 c hieroglifi olmalıdır. Bu yüzde mühür sahibinin ünvan ya da cinsiyetini belirtecek başka bir işarete raslanmamaktadır.

Bu mührü de İmparatorluk devri başına tarihlemek gerektiğine inanıyoruz.

10. (Levha X)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1789

Ölçüleri : Çapı: 3,1 cm; Kalınlık: 1,8 cm.

Buluntu yeri : 1930 yıllarında Anavarza'daki bir mezarda bulunmuş. Mezarın devri veya diğer buluntuları hakkında bilgi yok.

Tarihi : Parlak siyah taştan (serpantin), iki yüzü dışbükey, ekse- ni boyunca delinmiş, düğme mühür. Muhtemelen geç devirde, merkezinden de bir delik açılarak kısmen tahrip olmuş.

A yüzü) Bu yüz, dar bir çerçeve ile, geniş tutulmuş bir orta sahadan ibarettir. Çerçeve Hitit mühürcülüğünde sevilen ve eski bir geleneği olan, kanatları açık, çift başlı kartal motifleri ile süslüdür. Çift başlı kartala orta sahada, Kültepe damga mühürlerinde (Özgüç 1959: Lev. I), Boğazköy (Beran 1967: Nr 37-40) ve Konya-Karahöyük damga mühürlerinde (Alp 1972: Nr 58-64, 66, 67, 70, 116, 117) ve Alishar eserlerinde (von der Osten 1937: Nr c 333) raslanmaktadır. Bu motif, hieroglif işaretlerle birlikte orta sahada Tarsus (Gelb 1956: Nr 16, 42, 57) ve Boğazköy (Güterbock 1942: Nr 37, 68, 74, 88, 149, 222, 225, 226, 230, 231) mühürlerinde bulunmaktadır. Bu mühürde olduğu gibi, çerçeve bandında kullanılmış olduğu örnekler enderdir ve Boğazköy menselidir (Güterbock 1942: Nr 38, 214, 215). Burada sunduğumuz Nr 17'de de çerçeve çifte kartallarla bezenmiştir. Çerçevede bundan başka, mühür sahibinin ünvanı olduğu anlaşılan RAHİP (L. 372) işareti iki defa tekrarlanmıştır; ayrıca çok şualı yıldızlar, üçgenler ve daireler de sembol veya dekoratif öğeler olarak yer almaktadır. Buradaki RAHİP işareti olağandan biraz değişik olmakla beraber, varlığı hakkında hiç kuşku yoktur. Bu arada hemen ilâve etmemiz gerekir ki, buradakine çok benzeyen böyle bir RAHİP işareti Walters Art Gallery mühürlerinden biri üzerinde yer almaktadır; dolayısıyla mühür sahibinin adı okunamasa da, ünvanı kanımızca RAHİP olmalıdır (Güterbock 1977: Nr 3).

Orta sahanın sol tarafı oldukça tahribata uğramıştır. İsim işaretlerinin yer aldığı sağ kenar ise, şans eseri, okunabilecek durumda kalmıştır. Bunlar, yukardan aşağı şöyle düzenlenmiştir: L. 172 - L. 319 / L. 416 - L. 391. Bu işaretlerin verdiği fonetik değerlere geçmeden önce, ikinci işaretin tanımı üzerinde durmak gerekmektedir. Mührümüz çok kötü bir klişe halinde ilk olarak *Bossert Hatıra Kitabı*'nda yayınlanmıştır (Gelb 1965: 223 ve Lev. XXVI). Gelb, birinci ve ikinci işaretleri «ze» ve «zi» olarak okumuştur. Gelb aynı yayında ele aldığı, biri Newell Koleksiyonunda (von der Osten 1934: 58 Nr 387 ve Lev. XXVI), diğeri ise bir zaman Olmstead Koleksiyonunda muhafaza edildikten sonra ortadan kaybolan (krş. Wäfler 1974: 100 dpnt 1), Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Ağın'sı'da satın alındığı bilinen (*Cornell Expedition to Asia Minor* 1911: Lev. XXIII) iki mühür ile K. Karamete Koleksiyonundaki bir üçüncüsü üzerin-

deki aynı işaretlere yine «z» değerleri atfetmiştir (Gelb 1965: 223-224 Lev. XXV-XXVI). Ancak, Gelb'in bu okuyuşları diğer araştırmacılar tarafından benimsenmemiş, söz konusu işaretlerden ilki (L. 172) «*ti*», ikincisi ise (L. 319) «*tí*» fonetik değerlerine sahip sayılmıştır. Meriggi listesinde de aynı ses değerleri ile bunların karşılığı M. 183 ve M. 266 olarak verilmektedir. Ancak, Laroche, kanımızca L. 319'un bir varyantı olan, Meriggi tarafından da M. 266 b olarak eşdeğerliği kabul edilen L. 416 işaretini farklı görmekte, buna «*su + mi*» bileşik değerini atfetmek istemektedir. Bu yüzden, Newell ve Ağınsı mühürleri üzerindeki *Titime* ve *Titi* adlarını (Ağınsı mühürünün Wäfler tarafından adı geçen yayında ileri sürülen okunuşu, tümüyle hatalı bir yorumdan kaynaklanmaktadır) Laroche'un isim listesinde bulmak mümkün değildir (Laroche 1966: Nr 1340-1342). Meriggi ise, Newell mühüründeki adı, doğru olarak (*Ti-ti-mi*) zikretmektedir (Meriggi 1962: 130). Güterbock, Boğazköy menşeli ve ünvanı ARABACI olmakla birlikte adı bizim mührümüzdeki ile tamamen aynı işaretlerden kurulu bir mührü tartıştığı yayınında (Güterbock 1975: Nr 37), L. 416 ile L. 319'un eşitliği hakkında kuşkusunu ifade ederek, Korucutepe mühürlerinden biri dolayısıyla (Güterbock 1973: Nr 3) yaptığı teklifi geliştirmekte, L. 416'yı L. 165 işaretinin değişik bir biçimi sayıp, «*wá*» değeri vermektedir. Kanımızca bu eşitleme, L. 319 ile yapılmak istenen eşitlemeden daha inandırıcı değildir ve isbatı için daha fazla belgeye ihtiyaç vardır. Borowski Koleksiyonunda bulunan bir mühür ile ilgili olarak yakın zamanda tekrar ele alınan bu tartışmalar, bizim de katıldığımız biçimde, yine Meriggi'nin teklifi lehinde bir gelişme göstermiştir (Poetto 1981: Nr 12 b). Özetleyecek olursak, kanımızca bu mühür RAHİP ünvanını taşıyan *Titime* adlı bir şahsa aittir.

B yüzü) Bu yüzdeki çerçeve bandında, diğer tarafta kullanılan elemanların hepsi olmasına rağmen, sayı bakımından bir ayrılık göze çarpmaktadır. Çift başlı kartalın bu yüzde yalnız bir defa geçmesine karşılık, L. 372 (RAHİP) işareti beş defa tekrarlanmıştır. Bunların arasında, yine diğer taraftaki gibi, çok şualı yıldızlar ve ufak daireler yer almaktadır.

Orta sahanın üst kesimi çok siliktir. Sağda üstte, bu defa orta sahada da, RAHİP işareti görülmektedir. Bunun altında, ilk bakışta dikenleri ters tarafta imiş hissini veren, fakat, muhtemelen kıv-

rık ucu, merkeze açılan delik tarafından tahrip olduğu için öyle görünen L. 172 (ti) işareti seçilmektedir. Aşağıda ise, uçları V harfi şeklinde birbirine bitişik, üzerlerinde diken gibi çıkıntıları olan iki çizgiden meydana gelmiş bir işaret yer almaktadır. Bu, bilinen hieroglif işaretleri repertuarı içinde yoktur. Ancak, kanımızca, aslı geyik boynuzu olan L. 103 işaretinin bir varyantı, belki stilize edilmiş bir biçimi olabilir. Bunun ideografik değeri *Tuwat-* kabul edilirse, her iki işaretin birlikte *Tuwatti* adını vermiş olmaları mümkündür (krş. Güterbock 1975: Nr 29). Bu adı taşıyan kişi de, diğer yüzde adı bulunan gibi, RAHİP ünvanına sahiptir.

Bu mührü, İmparatorluk Devri başı ile ortası arasındaki döneme tarihlemek gerekmektedir.

11. (Levha XI)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1045 (9.1.973)

Ölçüleri : Çapı: 2,3 cm; Kalınlık: 1,2 cm.

Buluntu Yeri : Muhtemelen Adana dolayları.

Tarihi : Siyah taştan (serpantin), iki yüzü düz, ekseni boyunca delinmiş, kenarı hafif içbükey, düğme mühür.

A yüzü) Çerçeve bandı, oldukça geniş tutulmuş olup, tepeleri orta sahaya bakan, içleri taranmış on adet üçgenle bezenmiştir. Bu tip süslemeye bazı Boğazköy mühürleri üzerinde raslanmaktadır (Güterbock 1942: Nr 117, 181, 182, 183; 1975: Nr 13; ayrıca krş. Poetto 1981: Nr 25 b).

İsim iki işareten meydana gelmektedir. Üstteki hayvan başı, boynuz biçimi ve genel karakteri bakımından, Laroche listesinde L. 104 ile gösterilen ve «sâ» fonetik değerine sahip, dağ keçisi veya gazel başını andırmaktadır. İkinci işaret ise, kuşkusuz L. 248'in bir varyantıdır. Buradaki biçiminde, içteki çıkıntılar dikdörtgenin uzun kenarındadır; dıştaki «diken» de yine uzun kenara takılmıştır. Bu ayrılıkların işaretin fonetik değerini etkilediğini sanmıyoruz. Laroche bu işarete *pâr(na)* değerini atfetmektedir. Son yayınlarda ise (krş. Masson 1980: 110; 1981: 28 Nr 16 a ve 29 Nr 16 c) işaret *pâra/i* şeklinde okunmaktadır. Bu durumda ortaya *Sapara/i* şeklin-

de okunabilen şimdiye kadar belgelenmemiş bir isim çıkmaktadır. Bunun en yakın benzeri (*metathese*?) *Sarpa*'dır (Laroche 1966: Nr 1128).

B yüzü) Çerçeve bandı bu yüzde iki tür stilize bitki motifinin tekrarlanması ile bezenmiştir (krş. meselâ Güterbock 1942: Nr 208; Woolley 1955: Nr 153; Kennedy 1958: Nr 30).

Aynı isim bu yüzde de tekrar karşımıza çıkmaktadır. İşaretlerden ikincisi burada daha özenle çift çizgilerle yapılmıştır, içindeki çıkıntılar ise, birbirine ortada değen üçgenler halindedir. Her iki yüzde de ünvanı belirten hiç bir işaret yoktur.

Mührün İmparatorluk Devri başı ile ortası arasına tarihlenebileceği kanısındayız.

12. (Levha XII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 2021 (fiş numarası)

Ölçüleri : Çapı: 2,3 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Muhtemelen Adana dolayları.

Tarifi : Açık kahverengi taştan (kireçtaşı), iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Mühürde çerçeve bandı yoktur; orta alan basit bir çember ile sınırlanmıştır. Sağ eliyle omuzladığı yayını taşıyan, sol elini ileri doğru uzatmış, başında boynuzlu başlığı, ayaklarında sivri uçlu papuçları bulunan, kısa tunikalı bir figür, mührü egemendir. İnsan figürlerini ve özellikle yay taşıyıcı şekilde gösterilmiş olanları içeren mühürler, Masson tarafından (Masson 1975: Nr 15, 16 ve 237-239'daki şekiller) toplanmıştır. Burada sunduklarımız dışında, yeni yayınlarda bunlara eklenecek aynı tür başka eserler de tanıtılmıştır (Güterbock 1975: Nr 22 -silindir-, 24, 25, 27, 35; Rost 1975: Nr 70, 78; Poetto 1981: Nr 11 b, 23 a; Özgüç 1982: Lev. 58, 5 a-c -adı heriki yüzde de *Ni-na* olarak okuyoruz; krş. Laroche 1966: Nr 881-).

Hieroglif işaretler, tanrı figürünün ileri uzattığı sol kolunun üstünde ve altında L. 423 - L. 434 - L. 35 biçiminde düzenlenmiştir

ve *Kukana* adını vermektedir. Kolun altındaki L. 386 bunun erkek adı olduğunu belirtmektedir. Figürün arkasındaki L. 289 ise, mühür sahibinin ünvanını ARABACI olarak göstermektedir.

B yüzü) Bu yüzde, tanrı figürü olmadığı için, isim hieroglifleri ve ünvan belirten işaret daha büyük yapılmıştır; diğer taraftan farklı olarak L. 386'nın üzerinde L. 370 yer alır, bununla isim elemanları arasına ise, ucu çentikli bir üçgen ters olarak yerleştirilmiştir.

Bu mührü, İmparatorluk devri ortası ile sonu arasına tarihleyebiliyoruz.

13. (Levha XIII)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 14080 (71.A.73.2)

Ölçüleri : Çapı: 2,8 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Belli değil.

Tarifi : Bej renkli taştan (kireçtaşı), iki yüzü dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Derin bir çemberle sınırlanmış olan orta alandaki L. 193 - L. 66 - L. 209 işaretleri, mühür sahibinin adını *Armapiya* olarak vermektedir. Bu ad, gerek çivi yazılı, gerek hieroglif kaynaklarda belgelenmiştir (Laroche 1966: Nr 135 [oradaki belgelerden SBo II 23'te *Arma* değil, *W* işareti bulunmaktadır], bunlara şimdi Poetto 1981: Nr 1'i de eklemek gerekir). Bu adın ne kadar sevildiği, birinci binyıl belgelerinde de kullanılmasından anlaşılmaktadır (Zgusta 1964: Nr 97-3 *Armapias*, 97-4 *Armapia*, 355-20 *Ermapias*). İsim elemanlarının sağında ve solunda yer alan L. 386 işaretleri, mührün bir erkeğe ait olduğunu, sağ alt kenardaki L. 372 işareti de RAHİP ünvanı taşıdığını belirtmektedir. Süsleme ögesi ya da sembol olarak, üçgenler, çok şualı yıldızlar ve bir dört şualı yıldız, boş alanlara dağıtılarak kullanılmıştır.

B yüzü) Bu yüzde hieroglif isim elemanları yerine, Nr 12'de gördüğümüz figürün ikonografik özelliklerini taşıyan, ancak, ileri doğru uzanan sol elinde bir mızrak tutan bir tanrı tasviri bulun-

maktadır. Bunun sağında ve solunda üçgenler altında ERKEK işaretleri, ayrıca soldakilerin altında çok şualı bir yıldız yer almaktadır.

Mührü, İmparatorluk devri ortası ile sonu arasına tarihlemek gerektiği kanısındayız.

14. (Levha XIV)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 13874 (71.A.18.2)

Ölçüleri : Çapı: 2,1 cm; Kalınlık: 1,1 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Siyah taştan (serpantin), iki yüzü dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Çerçeve, bir çember ve ona bağlı olan basit çizgilerden oluşmuştur. Antitetik olarak düzenlenmiş isim elemanları L. 104 ve L. 215 işaretlerinden meydana gelmektedir. İkinci işaret, formu bakımından Gü. 84'e uymaktadır (krş. ayrıca Poetto 1981: 2 a, b). *Saha* adını veren bu işaretlerin iki tarafındaki L. 326'lar, mühür sahibinin KÂTİP olduğunu belirtmektedir. En üstte çok şualı bir yıldız, en altta ise ufak bir daire, bezeme unsurları olarak kullanılmıştır.

B yüzü) Bu tarafta, görülebildiği kadarıyla herhangi bir hieroglif işaret yoktur. Buna karşılık, yayını omuzlamış, ileri doğru uzatıldığı sol elinde art ayaklarından yakaladığı bir hayvan tutan, pomponlu bone, kısa tunika ve sivri uçlu papuçlar giymiş bir figür, bütün yüze egemendir. Oldukça tahribata uğramış olan yüzey, başka ayrıntıların tanımını engellemektedir.

Bu mührün de İmparatorluk Devri ortası ile sonu arasına tarihlenmesi gerekir.

15. (Levha XV)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 12566 (63.380.4)

Ölçüleri : Çapı: 2,3 cm; Kalınlık: 1,6 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Bordo renkli (porfir) taştan, iki yüzü dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Orta saha, basit bir çember ve ona bağlı kısa çiziklerle bezenmiş bir çerçeve ile sınırlandırılmıştır. İsmi meydana getiren hieroglif işaretleri, merkezi kaplayan ve tanımlayamadığımız bir şekil ile, sol taraftaki L. 445 ve alttaki L. 312'den ibarettir. Bu durumda adın ilk elemanını okumadan bırakarak, X - la/i/u - ZITI şeklinde transkribe etmek gerekmektedir. Bu işaret grubunun ortasında yer alan L. 370'in ada dahil olduğunu sanmıyoruz. Sağ kenara konulmuş işaretlerden ilki çok şüpheli bir yıldızdır. Onun altındaki görünüş bakımından L. 411 veya L. 415'e benzemekle beraber, buradaki işlevinin ne olduğunu tahmin etmek zordur. Sağ kenarın en altındaki işarete burada Nr 25 olarak sunduğumuz mührün B yüzünde de raslamaktayız; bunun da ne ifade ettiğini bilemiyoruz.

B yüzü) Bu tarafın alt yüzeyi çok tahrip olmuştur. Fakat, yayını omuzlamış ve ileri doğru uzattığı elinde tam teşhis edemediğimiz, kargı ya da kabzası uzun bir hançer (?) tutan, yuvarlak üstlü bir başlık giymiş bir figür açıkça belli olmaktadır. Kolunun altında ve üstünde iki küçük daire ile ayağının ucuna yakın bir dikdörtgen göze çarpmaktadır. Bunların dekoratif unsurlar olarak kullanılmış olduğunu sanıyoruz. Taşdığı yayın arkasında ise, anlamı henüz tesbit edilememiş L. 483 = Gü. 271 işareti bulunmaktadır. Buna benzer bir işaret buradaki Nr 24 üzerinde (B yüzü) geçmektedir.

Bu mühür, kanımızca, İmparatorluk Devri ortası ile sonu arasına tarihlenmelidir.

16. (Levha XVI)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 12853

Ölçüleri : Çapı: 2,2 cm; Kalınlık: 1,5 cm.

Buluntu yeri : Belli değil.

Tarifi : Bordo renkli taştan (porfir), ekseni boyunca delinmiş, iki yüzü dışbükey, düğme mühür.

A yüzü) Mühür yüzeyi çok tahrip olmuştur. İsim elemanları orta eksene yakın yer alan L. 35 - L. 376'dır ve bunlar *Nazi* adını verirler. Sol yanda L. 370 altında bulunan işaret, daha önce yayınladığımız Ankara mühürlerinden biri üzerinde de geçmektedir (tartışması için bkz. Dinçol ve Dinçol 1981: Nr 11 A, B; orada L. 376 fonetik tamamlayıcısı ile geçmektedir. Bu mühürlerden Nr 14 üzerinde geçen ve ondan başka sadece bir Alişar mühründe belgelenildiğini söylediğimiz ünvan, bir başka mühürde daha görülmektedir: Meriggi ve Salvatori 1977: Nr 3. Bu vesile ile, düzeltmek isteriz).

B yüzü) Çok silinmiş olmasına rağmen, özellikle sol yanı tümüyle, yay taşıyan bir figürün kapladığı anlaşılmaktadır. Bundan görülebilen tek ayrıntı, önu boynuzlu başlığının, kulak siperliği olan miğferleri andırmasıdır. Sağ yanda ise, biraz değişik yazılmış bir L. 35 ve L. 376 diğer yüzdeki adı tekrarlamaktadır. Bunların altında ise, öteki yüzde de geçen ünvan işareti yer almaktadır.

Mührü, İmparatorluk Devri ortası ile sonu arasındaki zaman kesitine tarihliyebiliyoruz.

17. (Levha XVII)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 77-17

Ölçüleri : Çapı: 3 cm; Kalınlık: 1,5 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Siyah, parlak taştan (serpantin), iki yüzü dışbükey, düğme mühür. Ekseni boyunca delinmiştir.

A yüzü) Çerçeve yedi kez tekrarlanmış, kanatları iki yana açık, çift başlı kartal motifleriyle süslenmiştir (krş. burada Nr 10). Bunların aralarında çok şualı yıldızlar bulunmaktadır.

İsmi meydana getiren işaretler, merkezdeki L. 100 ile sağ taraf-taki L. 298(?) - L. 312 - L. 376'dır. En solda ise ünvanı belirten L. 289 yer almaktadır. L. 298'in biraz değişik bir yazılışı olduğunu sandığımız, arkalıklı sandalye veya taht biçimindeki işaretin fonetik değerini bilmiyoruz. İşaret bu formuyla ilk defa burada belgelenmektedir. Bu işaret, gerçekten L. 298'e eşitse ve o da Laroche'un öne sürdüğü gibi L. 299 ile aynı kökenden türetilmişse, belki buna da L. 299'a ait olan *a(sa)*, *à* [*a*₄ (M. 250)] veya daha yeni araştırmalarda teklif edilen *i* (Hawkins *et al.* 1974: tabela 1) fonetik değerleri verilebilir. L. 100 için genellikle kabul edilen *ta*₄ (*ta* = M. 92 - 94) değeri ile birlikte, mühür üzerindeki isim *Ta-a(sa)/a/i-ZITI²¹* olmaktadır ki, ikinci işaretin seslendirilmesi için hangi alternatif tercih edilirse edilsin, bu adların hiç biri şimdiye kadar belgelenmiş olanlara benzemez. L. 100 hieroglif işaretinin (değeri hk. son olarak bkz. Hawkins 1980: 110-111) burada ideografik okunuşu ile kullanılmış olması da düşünülebilir (böyle adlar hk. bkz. Güterbock 1975: Nr 6 ve 7). Mühür sahibinin ünvanı, yukarda adı geçen işaretle yazılmış olan, ARABACI'dır.

Bu yüzü) Bu yüzdeki çerçeve, küçük üçgen, daire ve yıldızlardan oluşan basit bir banttandır ibarettir.

İsim işaretleri ve ünvan diğer yüzdeki şekilde düzenlenmiştir. Sadece, ordan farklı olarak, en sağda mühür sahibinin cinsiyetini ERKEK olarak belirleyen üçgen ve altında krampon ile, boşluklara yerleştirilmiş çok şualı yıldızlar da kullanılmıştır.

Mührü, İmparatorluk devri ortası ile sonu arasına tarihleyebiliyoruz.

18. (Levha XVIII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 763 (125.2.971)

Ölçüleri : Çapı: 2,8 cm; Kalınlık: 1,6 cm.

Buluntu yeri : Adana İli, Karaisalı İlçesi, Ceritler Köyü.

Tarifi : Siyah parlak taştan (serpantin), iki yüzü hafif dışbükey, eksenini boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Basit bir çember ile sınırlanmış geniş orta sahanın merkezinde, aşağı doğru düzenlenmiş isim elemanları, L. 423 - L. 439 - L. 312 - L. 371 işaretleridir. Bunlar, *Kuwa-ZITI^{ZI}* adını vermektedir. Bu, belgelenmiş olmamakla beraber, gerek yalnızca *Kuwa*, gerek bunun ilk eleman olarak kullanılmış olduğu türetilmiş formlar tanınmaktadır (Laroche 1966: Nr 659 vdd.). Sağ kenarda yer alan işaret, kalıntısından anlaşıldığına göre, KÂTİP anlamını taşıyan L. 326'dır. Ancak, ilgi çekici olan husus, sol kenarda da mühür sahibinin ikinci bir ünvanını göstermesi muhtemel L. 225 (ŞEHİR) işaretinin kullanılmasıdır. Bu işaret, mühür üzerinde tek başına herhangi bir anlam taşımamaktadır; Hitit hieroglif sistemi içinde ise, postdeterminatif görevi yapması ve burada kendinden önce gelebilecek bir şehir adı için yer olmaması nedeniyle, hemen altında seçilebilen işaret izleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, alttaki işaret kalıntısının L. 390 (BEY) olması ve her ikisinin «ŞEHİR-BEYİ» ünvanını belirtmesi kuvvetli bir ihtimaldir. Bu ünvan bildiğimiz kadarıyla bir Boğazköy mühründe daha geçmektedir (Güterbock 1942: Nr 79). Bu ihtimal doğru kabul edilecek olursa, mühür sahibi çifte ünvan taşıyor olacaktır ki, bu da çok ender raslanan bir olay değildir. Sembol olarak çok şualı bir yıldız ve bir üçgen kullanılmıştır.

B yüzü) Bu yüz çok silinmiştir. İsim elemanlarından L. 371 dışındakiler sağ kenarda seçilmektedir. Bunların bir tarafa toplanmış olması, orta sahanın bir figüre ayrılmış olabileceğini düşündürmektedir. En solda görülebilen işaret kalıntısı (L. 326) ünvanların o tarafa yazıldığı kanıtlamakta, dolayısıyla orta sahada bir figür bulunduğu varsayımını desteklemektedir.

Mühür, kanımızca, İmparatorluk ortası ile sonu arasına tarihlenmelidir.

19. (Levha XIX)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 12697

Ölçüleri : Çapı: 2,5 cm; Kalınlık: 1,6 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarihi : Açık kahverengi taştan (kireçtaşı), iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) İlk defa Gelb tarafından sadece işaretlerinin eskizi yayınlanan (Gelb 1953: 146 res. 4) mührün bu yüzünde çerçeve, iki çember içindeki üçlü yatık çizgi gruplarından oluşmaktadır.

İsim, L. 66 - L. 215 - L. 276 işaretleri ile yazılmış *Pi-há-nani*'dir. Bunların sağ ve solunda, mühür sahibinin KÂTİP ünvanını taşıdığını belirten L. 326'lar yer almaktadır. En üstte ise, sembol ve süsleme öğeleri olarak üç tane tabanı çentikli üçgen ile bir çok şualı yıldız kullanılmıştır. Gerek *Piha* tek başına, gerek adların içinde pek çok kere belgelenmiştir (Laroche 1966: Nr 962-976). Bu ad ise, sadece mührümüzde geçmektedir (Laroche 1966: Nr 965).

B yüzü) Çerçeve daha özensizdir; çift çember yerine tek çember ve ona bağlı yatık, kısa çizgilerden meydana gelmiştir.

İsim elemanlarının kompozisyonu aynıdır, ünvan da aynı şekilde yerleştirilmiştir. Sadece, diğer yüzdeki çentikli üçgenler bu tarafta yoktur. Buna karşılık, iki adet çok şualı yıldız bulunmaktadır.

Bu mühür de, İmparatorluk devrinin ortası ile sonu arasındaki devreye tarihlenmelidir.

20. (Levha XX)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 11180 (1394 c)

Ölçüleri : Çapı: 2 cm; Kalınlık: 1,2 cm.

Buluntu yeri : Tel Açana olabilir.

Tarifi : Koyu bordo renkli (porfir) taştan, iki yüzü dışbükey, eksenli boyunca delinmiş düğme mühür.

A yüzü) Orta saha, basit iki çember arasındaki eğik çizgilerle bezenmiş bir çerçeve ile sınırlanmıştır.

İsim, L. 334 - L. 415 - L. 104 işaretlerinden kurulu *Pasasa*'dır. L. 415'in bu biçimi başka mühürlerde de görülmektedir (burada sunduğumuz Nr 22, 27; ayrıca Dinçol ve Dinçol 1981: Nr 12 A). Adın sağında ve solunda, L. 370'lerin altında yer alan L. 79 işaretleri, mühür sahibinin KADIN olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sembol olarak tabanı çentikli iki üçgen göze çarpmaktadır.

B yüzü) Bu yüzdeki isim ve isim elemanlarının kompozisyonu, diğer yüzdeki ile tamamen aynıdır. Ancak, sembol olarak kullanılmış üçgenlerden başka bir de çok şualı yıldız bu ögeler arasında yer almaktadır.

Mührü İmparatorluk devri ortası ile sonu arasına tarihlemek gerekmektedir.

21. (Levha XXI)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 987 (51.42.972)

Ölçüleri : Çapı: 2,1 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Adana İlinin Osmaniye İlçesi dolayları (?).

Tarifi : Siyah parlak taştan (serpantin), iki yüzü dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Orta saha basit bir çember ile sınırlanmıştır. Adı meydana getiren hieroglif işaretleri L. 105, L. 35 ve L. 19 *U(wa)naya* şeklinde fonetize etmek mümkündür. Altında dört küçük çizgi olmadığı bazı hallerde, özellikle mühürlerde, L. 105 *Muwa-* olarak okunabilmekteyse de, kanımızca burada, bu ihtimal söz konusu değildir.

İsim elemanlarının sağında ve solunda bulunan L. 370 işaretlerinden sağdakinin altında görülen L. 326, mühür sahibinin KÂTİP ünvanını taşıdığını kanıtlamaktadır. Soldakinin altında ise, pek çok mühür üzerinde sembol ya da dekoratif bir öge olarak kullanılmış L. 186 yer almaktadır. Eğer bir tesadüf değilse, bunların fonetik değerleri hititçe *aššul* kelimesine uygun olarak *asul(u)* okunabilen bir form ortaya çıkarmaktadır. Bu ihtimali, aynı işaretlerin bir başka mühürde de aynı biçimde kompoze edilmiş olması da (Dinçol ve Dinçol 1981: Nr 5 B) desteklemektedir. Sümerce SILIM karşılığında (krş. Friedrich-Kammenhuber 1975: 527 v.dd.) bir «temenni» olabileceğini düşündüğümüz bu kelimenin neden luvice *wasu-*kökünden değil de (krş. Meriggi 1962: 152 ve ayrıca *sub* M. 102) hititçe karşılığından türetilmiş olduğunu açıklayamıyoruz; bu bakımdan adı geçen iki işaretin birlikte okunuşu hakkındaki düşüncemiz bir varsayımdan öteye gitmemektedir.

Bu ad şimdiye kadar belgelenmemişse de, benzer bir isim olan *Uwaya* (kadın adı) tanınmaktadır (Laroche 1966: Nr 1461-2).

B yüzü) Bu yüzdeki işaretlerin kompozisyonunda bir fark yoktur; sadece diğer yüzdeki çok şualı yıldız burada kullanılmamıştır, ayrıca ismin iki yanındaki üçgenlerin ikisinin de altında KÂTİP işareti görülmektedir.

Mührü İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki zamana tarihliyoruz.

22. (Levha XXII)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 9498 (732/1 b)

Ölçüleri : Çapı: 2,2 cm; Kalınlık: 1 cm.

Buluntu yeri : Hatay İli, Tel-Dis Köyü.

Tarifi : Siyah taştan (serpantin / steatit), iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, bir yüzü tamamen silik, düğme mühür.

Basit bir çember ile sınırlanmış olan orta sahada yer alan L. 186 - L. 415 - L. 391 işaretleri, mühür sahibinin adının *Lusama/i* olduğunu belirtmektedir. Bunların sağında ve solunda L. 370'lerin altında yer alan L. 386 işaretleriyle, *Lusama/i*'nin ERKEK adı olduğu gösterilmiştir. L. 186'nın kollarından üçü arasına dekoratif amaçla üç adet küçük daire yerleştirilmiştir. Bunlardan iki tane de cinsiyet belirticilerin altında bulunmaktadır.

Bu isim şimdiye kadar belgelenmiş değildir. Buna karşılık, coğrafya adları arasında *Lušna*'ya raslanmıştır (Ertem 1973: 89). Diğer taraftan, Grek belgelerinde *Lus* adı geçmektedir (Zgusta 1964: Nr 831-1).

Bu mühür İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlemek gerektiği kanısındayız.

23. (Levha XXIII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1117 (8.33.974)

Ölçüleri : Çapı: 2 cm; Kalınlık: 1,3 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Parlak bordo renkli (porfir) taştan, iki yüzü hafif dışbükey, eksenini boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Mührün çerçevesi basit iki çember arasındaki kısa çizgilerden oluşmaktadır. Geniş orta sahadaki isim elemanları olan L. 434 - L. 186 - L. 395 - L. 439 işaretleri *Galunuwa* adını vermektedir. Sağ ve sol kenarda yer alan L. 79'lar, bu adın bir KADIN'a ait olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sol altta dekoratif öge olarak bir çentikli üçgen bulunmaktadır.

Bu isim belgelenmiş olmamakla beraber, *Galulu* şeklinde bir benzeri tanınmaktadır (Laroche 1966: Nr 492).

B yüzü) Çerçeve bandı diğer yüzdeki gibi basittir. Orta sahada alt alta sıralanmış işaretler L. 105 - L. 439 - L. 391, bu yüzde *U(wa)wami* şeklinde fonetize edebileceğimiz bir ismi belirtmektedir. Bunların her iki yanındaki L. 386 işaretleri ise bu adın bir ERKEK adı olduğunu göstermektedir. Sağ altta görülen işaretin L. 326 olduğu düşünülebilir. Ancak kâtiplik gibi önemli bir ünvan için, bu işaretin yeri uygun gelmemektedir.

Bu isim belgelenmiş olmamakla birlikte, *Uwa-* elemanlı adlar bilinmektedir (Laroche 1966: Nr 1461-5; bunlardan sonuncusu olan *Uwabi*, bizim mührümüzdeki ada çok benzer bir yapıya sahiptir). Diğer taraftan Likçe yazıtlarda *Uwemi* adı geçmektedir (Zgusta 1964: Nr 1152).

Mührü, İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlemek gerektiği kanısındayız.

24. (Levha XXIV)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1785

Ölçüleri : Uzunluk: 2 cm; Genişlik: 1,6 cm; Kalınlık: yak. 1 cm.

Buluntu yeri : Adana İli, Cebeli Nacarlı Köyü (?).

Tarifi : Bordo renkli (porfir) taştan, böbrek biçimli, iki yüzü çok hafif dışbükey, kısa eksenini boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Bu yüzde bulunan isim işaretleri L. 105 ve L. 35'ten ibarettir. Bunlar *Mu(wa)na* adını vermektedir. Ünvan ve cinsiyet belirten herhangi bir işaret kullanılmamıştır. Sadece bezeme olarak solda bir yıldız, sağda ise muhtemelen bir çentikli üçgen görülmektedir. İlk elemanı *Mu(wa)*- olan isimler çoktur (krş. Laroche 1966: Nr 831 v.dd.).

B yüzü) Burada bulunan işaretlerin tanımını yapmak güçtür. En solda yer alan işaret, bir ünvan olduğu sanılan L. 211'i andırmaktadır. Alta konmuş olan ise, burada Nr 15 B'de de değişik bir biçimi bulunan L. 483 (Gü. 271) işaretine benzemektedir. Merkeze yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli işaret, belki M. 92 (L. 100)'deki gibi çok stilize bir hayvan kafası olabilir. Bunlardan herhangi bir ad okumaya cesaret edemiyoruz.

Mührü İmparatorluk devri sonlarına doğru tarihlemek eğilimindeyiz.

25. (Levha XXV)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 712 (102.28.971)

Ölçüleri : Çapı: 2,2 cm; Kalınlık: 1 cm.

Buluntu yeri : Adana İlinde Misis dolayları olabilir.

Tarifi : Siyah parlak taştan (serpantin / steatit), eksenini boyunca delinmiş, yüzleri hafif dışbükey, düğme mühür.

A yüzü) Basit bir çember ile sınırlanmış olan orta sahada isim elemanları eksen üzerinde aşağı doğru L. 446 - L. 370 - L. 175 - L. 278 şeklinde yerleştirilmiştir. Bunlar *Kisulali* olarak okunabilen bir isim

vermektedir. Sağ ve sol kenarda simetrik olarak görülen üçgenler ve altlarındaki L. 79 işaretleri, bunun bir KADIN adı olduğunu belirtmektedir.

B yüzü) Bu yüz oldukça fazla silinmiştir. Bu yüzden isim işaretlerini kesin olarak tanımlamanın imkânı yoktur. Buna karşılık, solda bulunan L. 370 ve altındaki L. 386, ismin bir ERKEK ismi olduğunu, sağda yine L. 370 altında görülen L. 438 ise, mühür sahibinin ünvanının ÇOBAN (krş Nr 4) olduğunu kanıtlamaktadır.

Mührü İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlemek gerekmektedir.

26. (Levha XXVI)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 11181 (1394 a)

Ölçüleri : Çapı: 1,7 cm; Kalınlık: 1 cm.

Buluntu yeri : Belki Tel-Açana.

Tarifi : Koyu bej renkli (kireçtaşı) taştan, iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Basit bir çemberle çevrilmiş orta sahadaki işaretler L. 193 + L. 391 - L. 319 - L. 391. L. 319'un fonetik değeri hakkındaki görüşleri burada Nr 10 ile ilgili olarak tartışmıştık. Bu mühürde de işareti aynı değerde kabul ederek, adı *Armatime* şeklinde okuyoruz. Bu ad, Gelb tarafından bir eskizi yayınlanan, K. Karamete Koleksiyonundaki Malatya-Aslantepe kökenli bir mühürde daha (Gelb 1965: 224 Nr 4 ve Lev. XXVI) belgelenmiştir (orada hatalı okunduğu için, Laroche tarafından isim listesine [Laroche 1966] alınmamıştır). Oradaki gibi, mührümüzdeki adın da ERKEK adı olduğu, her iki taraftaki üçgenler ve altlarındaki kramponlardan anlaşıl-maktadır; ancak, adı geçen mühürde ARABACI ünvanı belirtilmiş-ken, bizimkinde ünvanı gösteren herhangi bir işaret kullanılmamış-tır. Bu adın benzeri çivi yazılı kaynaklarda *Armati-* olarak (La-roche 1966: Nr 139) geçmektedir.

B yüzü) Bu yüzde bir KADIN adı olduğunu, her iki yana konmuş L. 370 ve altındaki L. 79 (?) işaretleri düşündürmektedir. Adı

okumak ise oldukça güçtür. İlk işaret muhtemelen L. 110'dur. Ortadaki işaret ise teşhis edilememektedir. Sonuncu işaretin izleri ise, L. 439'u andırmaktadır. Bunlar *Ma-x-wa* şeklinde bir ismin varlığına işaret etmektedir.

Bu mührü de İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlemek gerektiği kanısındayız.

27. (Levha XXVII)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 6968

Ölçüleri : Çapı: 2,5 cm; Kalınlık: 1,2 cm.

Buluntu yeri : 1912 yılında Kargamış'ta bulunmuştur.

Tarifi : Kızıl-kahverengi taştan (steatit ?), iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Basit iki çember arasına konmuş yatık çizgilerden oluşan bir çerçeve ile sınırlanmış orta sahada yer alan L. 439 - L. 415 - L. 209 işaretleri *Wasaya* olarak fonetize ettiğimiz bir ismi vermektedir. Bunların iki tarafında bulunan üçgen ve kramponlar, bu adın bir ERKEK ismi olduğunu belirtmektedir. Ünvana işaret eden herhangi bir işaret mevcut değildir.

B yüzü) Bu yüz silinmiş olmakla beraber, işaret izlerinden A yüzündeki adın burada da tekrarlandığı açıkça anlaşılmaktadır. İşaretlerin kompozisyonu da tümüyle diğer yüzdekiyle aynıdır.

Wasaya adı belgelenmiş değildir. Buna karşılık, içinde *was-* elemanının geçtiği bir çok isim bilinmektedir (Laroche 1966: Nr 1505 - 14). Diğer taraftan, Kilikya ve Likya kökenli *Uasis*, *Uasas* ve *Waziya* adlarını da (Zgusta 1964: Nr 1145-2, 4, 5) tanıyoruz.

Bu mührü İmparatorluk devri ortası ile sonu arasına tarihlemek eğilimindeyiz.

28. (Levha XXVIII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 111 (8.20.974)

Ölçüleri : Çapı: 2 cm; Yükseklik: 2 cm.

Buluntu yeri : Nr 29 gibi Gaziantep İlinin Nizip İlçesi dolayları.

Tarifi : Daire tabanlı, konik üstlü, pişmiş toprak, bulla.

Orta sahanın ekseni üzerinde, yukardan aşağı sıralanan L. 363 - L. 90 - L. 97 işaretleri GAL-ti-UR.MAḤ olarak beliren ve *Uratiwalwa* olarak seslendirebileceğimiz bir isim vermektedir. Bu bir kağıt kere daha belgelenmiştir: Messerschmidt 1900: Lev. XL, 11, 15 ve 16 = Kennedy 1959: Nr 37, 38 ve 36. Bunlardan, Lev. XL, 16'daki bulla, bizimkinin tam bir benzeridir. Bizdeki bullada, aslanın boynu hizasında görülen ve tam seçilemeyen işaret, orada L. 326 (KÂTİP) olarak belirgin bir biçimde tanımlanabilmektedir. Bu bakımdan, bizim bullamızın sahibinin de aynı ünvanı taşıdığını düşünüyoruz. Sağ ve sol üstte yer alan çok şalı yıldızlar ile aslanın kuyruk kıvrımı arkasında, muhtemelen bir üçgen olan işaret, sembolik ya da dekoratif nitelikte kullanılmıştır.

Aynı ad, burada Nr 29 olarak tanıttığımız bulla üzerinde de geçmektedir.

Bu bulla İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlenmelidir.

29. (Levha XXIX)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1116 (8.32.974)

Ölçüleri : Çapı: yak. 2 cm; Yükseklik: 2 cm.

Buluntu yeri : Belki Gaziantep İlinin, Nizip İlçesi.

Tarifi : Daire tabanlı, sivri kısmı yer yer ezik, konik gövdeli, pişmiş toprak bulla.

İsmi meydana getiren işaretlerin hepsi çift olarak, antitetik biçimde yerleştirilmiştir: L. 363 - L. 90 - L. 97. Bu hieroglif işaretleri *Uratiwalwa* olarak okunabilen adı vermektedir. Nr 28 ile ilgili ola-

rak verdiğimiz, aynı ismin geçtiği belgelerden Messerschmidt 1900: Lev. XL, 11'de bulunan bulla, bizimkinin tam bir benzeridir.

Süsleme ögesi veya sembol olarak çok şualı yıldızlar ile kareler (L. 426) kullanılmıştır.

Adın fonetizasyonu ve diğer benzer adlar Steinherr tarafından etüd edilmiştir (Steinherr 1968: 320-325). Onun çalışması ise, başka araştırmacılar tarafından da doğrulanmıştır (Otten 1969: 94-95).

Bullayı İmparatorluk devri ortası ile sonu arasındaki döneme tarihlemek gerektiği kanısındayız.

30. (Levha XXX)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 13774 (70.A.199.1)

Ölçüleri : Çapı: 1,9 cm; Kalınlık: 1,1 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Açık kahverengi taştan (kireçtaşı), iki yüzü dışbükey, bir yüzü tümüyle boş, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

Bu mühürdeki işaretleri kesinlikle tanımlamaya imkân yoktur. Ancak, tam orta sahanın merkezinde yer alan işaretin, boynuzlu bir hayvan kafası tasviri olduğunu düşünerek, bunu L. 104 (*sâ*) ile eşitlemek uygun olabilir. Bunun boynuzunun kıvrıldığı noktanın hizasında, sağda görülen de yine bir hayvan başını, özellikle L. 105'i andırmaktadır. Eğer bu varsayımlarımız gerçek ise, mühürdeki ad *U(wa)sa* olarak okunabilir. Solda, üstte bulunan L. 79 ise, bu ismin bir KADIN adı olduğunu belirtmektedir ki, mühürdeki kesin tek işaret budur.

Şimdiye kadar bu ad belgelenmiş olmamasına rağmen, *uwa-*elemanlılar çoktur (Laroche 1966: 1461-5). Ayrıca Likya kökenli bir *Uasas* adı tesbit edilmiştir (Zgusta 1964: Nr 1145-5 ve 6).

Bu mührü İmparatorluk sonu ya da sonrasına tarihlemek gerekmektedir.

31. (Levha XXXI)

Müzesi : Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : 12446

Ölçüleri : Çapı: 1,6 cm; Kalınlık: 1 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Siyah parlak taştan (steatit ?), iki yüzü dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Basit iki çember içindeki kısa çizgilerden oluşan bir çerçevenin sınırladığı orta sahada bulunan işaretlerin hepsini teşhis etmek bizce mümkün olmamıştır. Kenarlarda, üste doğru kaymış olarak üçgenler ve altlarında bulunan kramponlar, mühür sahibinin bir ERKEK adı taşıdığına işaret etmektedir. Geriye kalan ve isim elemanları olması icap eden işaretlerden ilkinin ne olduğunu anlayamıyoruz. Diğerleri ise, orta eksen üzerindeki L. 209 (*a/i/ia*) - L. 423 (*ku*) ile, soldaki, L. 104 (*sà*) işaretleridir.

B yüzü) Bu yüzdeki çerçeve de diğerindeki gibi basittir. Orta sahada sadece iki işaret (?) bulunmaktadır. Bunlar ancak hayal gücü biraz zorlanmak suretiyle bilinen işaretlerle eşitlenebilirler. Üstteki çok stilize bir dağ keçisi başı olabilir (L. 104). Alttaki ise, ejder (L. 140) ya da akarsu (L. 214) işaretini andırmaktadır. Bu benzetmelere dayanarak, herhangi bir okuma teklifine cesaret edemiyoruz.

Bu mühür, kanımızca, İmparatorluk sonu veya sonrasına tarihlenmelidir.

32. (Levha XXXII)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1119 (8.63.974)

Ölçüleri : Çapı: 2,8 cm; Kalınlık: 1,6 cm.

Buluntu yeri : Adana İlinin Kozan İlçesi dolayları olabilir.

Tarifi : Açık kahverengi taştan (kireçtaşı), iki yüzü düze yakın hafiflikte dışbükey, ekseni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Basit bir çemberle sınırlanmış orta sahadaki ana figür, vücudunun hatları silik olmasına rağmen, belirgin biçimde görülebilen, kuyruğu yukarı kalkık, ağzı açık, göğüs ve boyun, yeşilleri tasvir edebilmek için, paralel yatay çizgilerle gösterilmiş, üzerinde kanatları açık bir kuş duran bir aslandır. Bunun bacakları arasında iki işaret yer almaktadır. Bunlardan üstteki L. 174 (*sá, si*) olmalıdır. Benzer bir işaret Kennedy 1958: Nr 5'te bulunmaktadır. Aynı işaret, yine bir aslanın altında olmak üzere, buradaki kompozisyona çok uyan bir silindirik mühür baskısında da görülmektedir (Güterbock 1975: Nr 10). Söz konusu işaretin altında bulunan şekil ise tanımlanamamaktadır; kanımızca işaret olduğu da kuşkuludur. Her ne kadar ad bu verilerle okunamıyorsa da, aslanın önüne yerleştirilmiş işaretler, bunun bir ERKEK adı olduğunu göstermektedir.

B yüzü) Bu yüzdeki işaretlerden (?) hiçbirini tanımlamak mümkün değildir. Ancak, en altta bulunan, stilize bir ejder-yılan (L. 140) olabilir.

Bu mühür, kanımızca, İmparatorluk devri sonu ya da sonrasına tarihlenmelidir.

33. (Levha XXXIII)

Müzesi : İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi

Envanter No : Müsadere tutanağı.

Ölçüleri : Çapı: 2,4 cm; Kalınlık: 1 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Koyu gri taştan (steatit ?), iki yüzü dışbükey, eksenini boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Bu yüzde bir ERKEK adı olduğu, mührün sağ ve solunda bulunan L. 370 ve L. 386 işaretlerinden bellidir. Ortada görülen ise, muhtemelen ismin ikinci elemanını meydana getiren L. 326 olmalıdır. Buna çok benzeyen bir işarete yine bir mühürde raslıyoruz (Dinçol ve Dinçol 1981: Nr 12 B). Bu durumda mühürdeki adın hiç değilse son hecesini *tu₄* kabul etmek mümkündür. Bu yüzde tabanları çentikli iki üçgen de doldurma motifi olarak kullanılmıştır.

B yüzü) Bu yüzdeki ismin de bir erkeğe ait olduğu, her iki kenara konmuş işaretlerden bellidir. Altta ise yine bir çentikli üçgen

görülmektedir. Burada da adın ilk hecesi muhtemelen L. 35 (*nā, n-*) işareti ile yazılmıştır. Acaba, izler hiç benzememekle birlikte, A yüzündeki ad bu yüzde tekrarlanmış mıdır? Eğer gerçekten böyle ise, adı bu iki heceden kurulu sayabilirdik. Fakat, bu varsayımı destekleyecek bir dayanak noktası yoktur.

Bu mührü, İmparatorluk sonu veya sonrasında tarihlemek istiyoruz.

34. (Levha XXXIV)

Müzesi : Hatay Müzesi

Envanter No : 13553 (70.A.126.3)

Ölçüleri : Çapı: 2,3 cm; Kalınlık: 1,4 cm.

Buluntu yeri : Bilinmiyor.

Tarifi : Siyah taştan (serpantin), iki yüzü dışbükey, eksenî boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Mühür herhangi bir band veya bordür ile çevrilmiştir. Büyükçe ve özensiz işlenmiş işaretler aşağı doğru L. 363 - L. 104 - L. 110 (?) şeklinde sıralanmıştır. Bunlardan sonuncusu, iki bulla (Güterbock 1942: Nr 130 ve Nr 219) ve Kıbrıs kökenli bir mühür (bulla ile aynı adı taşımaktadır) üzerinde (Kennedy 1958: Nr 13), biraz farklı bir biçimiyle, bulunmaktadır. İkinci işaret ise, abartılmış boynuzları ile, bütün vücudu tasvir edilmiş bir dağ geçisidir. Bu durumda adı *Ur(a)sama* biçiminde seslendirmek mümkün görünmektedir. Bu ad, belgelenmiş olmamasına rağmen, *Warsama*'yı andırması bakımından ilgi çekicidir. Diğer taraftan, daha geç devirlerde de *Urrsme* ismine tesadüf edilmiştir (Zgusta 1964: Nr 1113).

Her iki yanda dört şualı yıldızlar (L. 186) sembol veya süs olarak kullanılmıştır.

B yüzü) Bu tarafta anlam verilebilecek hiç bir işaret teşhis etmek mümkün değildir.

Mührü, İmparatorluk devri sonu veya sonrasında tarihlemek gerekmektedir.

35. (Levha XXXV)

Müzesi : Adana Bölge Müzesi

Envanter No : 1047 (12.3.973)

Ölçüleri : Çapı: 2 cm; Kalınlık: 1,5 cm.

Buluntu yeri : Adana İli dolayları (?).

Tarifi : Koyu bordo renkli taştan (porfir), iki yüzü dışbükey, ek-seni boyunca delinmiş, düğme mühür.

A yüzü) Derin, daire biçimli çukurlardan oluşan bir çerçeve ile sınırlanmış orta sahada kesinlikle idantifiye edilebilen tek işaret, orta eksenin aşağısına doğru görülen L. 369 (HAYAT) sembolüdür. Solda, üstte yer alan şekiller ise, *pi* ya da *na* (L. 66/35) işaretini andırmaktadır. Diğerleri için ise, birşey söylenemez.

B yüzü) Bu yüzde çerçeve yapılmamıştır. Sembol olarak üç adet üçgen ile çok şualı bir yıldız göze çarpmaktadır. Solda yer alan işaret, ya alt çizgileri (L. 386) abartılarak uzatılmış olan (L. 370 de tam bir üçgen değildir) ERKEK işareti, ya da L. 289 (ARABACI) ünvanıdır. Mühür sahibinin adının bulunması gereken yerde, şimdiye kadar tanımadığımız bir işaret bulunmaktadır. Bunun en yakın benzerleri L. 161 ve L. 496 işaretleridir. İkincisi muhtemelen bir ünvan olan bu işaretlerden, ilkinin anlamı belli değildir. Bu işaretin bir ligatür olabileceği de düşünülmelidir.

Bu mührü İmparatorluk devri sonu ile sonrasına tarihlemek gerekmektedir.

HETHITISCHE HIEROGLYPHENSIEGEL IN DEN MUSEEN ZU ADANA, HATAY und ISTANBUL

Ali M. DİNÇOL

Mit dieser Arbeit, in der wir 33 hethitische Hieroglyphensiegel und 2 Bullen in den Museen zu Adana, Hatay und Istanbul bekanntmachen¹, setzen wir das Projekt fort, das beschriftete glyptische Material in der Türkei, das nicht als Funde systematischer Ausgrabungen, sondern durch Ankauf oder Beschlagnahme erworben wurde, zu publizieren (für die erste Arbeit s: Dinçol und Dinçol 1981)².

Auch in diesem Aufsatz benutzten wir dieselbe Arbeitsmethode und Terminologie, wie in unserer vorigen, oben genannten Arbeit.

1 Eine neulich publizierte, grosse Siegelsammlung in Privatbesitz (Poetto 1981), die den Sammlungen der hier genannten vier Museen insgesamt quantitativ überlegen ist, führt einen unwiderlegbaren Beweis für die erstaunlich hohe Menge der aus der Türkei geschmuggelten glyptischen Funde.

2 Wir sind den Direktoren und Assistenten der Museen Adana, Hatay und Istanbul, die zwischen den Jahren 1976 - 1981 das Amt innehatten, für ihre Hilfe und Unterstützung dankbar. Wir sind E. Uzunoglu, der Kustodin der Vorderasiatisch. Abt. des Archaeolog. Museums zu Istanbul zu besonderem Dank verpflichtet. Unser waermster Dank gilt auch unseren Lehrern, O. Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Kemal Balkan, Prof. Dr. Emin Bilgiç, Prof. Dr. Muhibbe Darga und Prof. Dr. Mustafa Kalaç, von deren positiven Kritik wir profitierten. Wir möchten dem Leiter des Photolabors der Philosophischen Fakultät der Universitaet Istanbul, Herrn Selâmet Taşkın, der einen grossen Teil der Siegel photographierte, und Herrn Sarpol B. Izziz, Dipl. Architekt - Archaeologe, der sich keine Mühe scheute, manche komplizierte Zeichnungen zu vervollstaendigen, unseren Dank aussprechen. Der Lehrbeauftragte für Hethitologie an der Philosophischen Fakultät der Universitaet Istanbul, Belkis Dinçol, die viele mühsame Arbeit auf sich nahm (die Zeichnungen der Siegel Nr 7 und Nr 17 stammen von ihrem Feder). danken wir an dieser Stelle nochmals von ganzem Herzen.

Um eine Wiederholung zu vermeiden, verweilen wir uns hier nicht darüber, aber, erlauben wir uns noch einmal daran zu erinnern, dass die Aufnahmen ohne Maszstab wiedergegeben sind, weil die genauen Masse der Siegel im Text angegeben, und die Zeichnungen der Abdrücke stets 2:1 vergrößert wurden.

1. (Tafel I)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12718

Masse: Durchmesser: 2,5 cm; Höhe: 2,9 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Stempelsiegel aus Silber oder Silberlegierung mit runder Platte und facettiertem Kegelgriff; Öse hammer- oder knauf-förmig.

Die Randzone ist mit Spiral- und Flechtbaendern verziert. Im Mittelfeld befindet sich ein gut bearbeiteter Kopf eines Bergschafes, der für die Vorstufe des Hieroglyphenzeichens L. 104 (*sà*) gehalten werden könnte, das seinen Bildcharakter noch nicht verloren hat. Es ist, u.M. nach, nicht ausgeschlossen, dass der phonetische oder logographische Wert des Zeichens den Namen des Siegelinhabers oder, zumindest, dessen Abkürzung wiedergibt.

Die dekorativen Elemente der Umrahmung (Alp 1968: 154, 156), und die ähnlichen Tierköpfe erscheinen entweder einzeln, oder in Kombination mit mehreren Tierdarstellungen sowohl auf Siegeln vorhethitischer *Karum*-Zeit (s. z.B.: Alp 1968: Nr 43, 46, 88), als auch, auch wenn nicht genauso häufig, auf den althethitischen Siegeln (s. z.B.: Güterbock 1942: Nr 187; Messerschmidt 1900: Taf. XLIV, 3, 4). Nach seinen stilistischen Besonderheiten, wollen wir unser Stück in die althethitische Zeit datieren.

2. (Tafel II)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12819

Masse: Durchmesser: 2,1 cm; Dicke des Stempeldiskus: 0,5 cm; Höhe: 2,7 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Stempelsiegel aus Silber oder Silberlegierung mit runder Platte und facettiertem Kegelgriff; Öse knauf- oder hammerförmig. Ein «haargenaues» Duplikat wird in Walters Art Gallery, USA, aufbewahrt.

In der Umrahmung der Stempelfläche sind drei verschiedene Sorten dekorativer Elemente benutzt: Schlaufenband, Zopfflechtband und Spiralband. Zwischen diesen Flechtornamenten sind drei Figuren zu sehen, von denen zwei sitzend, eine stehend dargestellt sind. Obwohl Siegel mit Randornamentik, die aus Flechtbandarten besteht, seit der *Karum*-Zeit bekannt sind, scheinen solche, auch mit Figuren versehene, mit wenigen Beispielen vertreten zu sein (Beran 1967: Nr 94, 125, 126; Güterbock 1973: Nr 21; Messerschmidt 1900: Taf. XLIV, 4; Koşay 1951: Taf. 80, Abb. 3; von der Osten 1937: 214, d 975; Özgüç 1982: Taf. 57, 6).

Anlaesslich des oben genannten Duplikats, wurden die Figuren in der Randzone, von zwei Autoren schon naeher beschrieben, die nach der Erstpublikation (Gordon 1939: Taf. IX, Nr 72), dasselbe Siegel wieder studierten (Alexander 1973-76 [1978]: 171-172; Güterbock 1977: Nr 1). Deshalb werden wir uns damit begnügen, auf die Literatur über die analogen Einzelheiten dieser Figuren hinzuweisen.

Stehende Figur: Für das lange Gewand und aehnliche Spitzmütze auf den Zylindersiegeln der «Anatolischen Gruppe» in Kültepe, s: Özgüç 1965: 50-51.

1. *Sitzende Figur*: Für den Sessel mit hoher Rückenlehne, s: Özgüç 1971: Abb. 1; Delaporte 1923: Taf. 101, 6; Hogarth 1920: Nr 197; von der Osten 1934: Taf. XXV, 380; von der Osten 1937: 214, d 975; Beran 1967: Nr 134. Für die baskenmützenartige Kopfbedeckung, vgl: Özgüç 1965: 51. Für das Szepter, welches diejenige auf den Siegeln von Tyskiewicz und Aydın erinnert, s: Alexander 1973-76 [1978]: 171.

2. *Sitzende Figur*: Für den Klappstuhl auf Kültepe Siegeln, s: Özgüç 1965: 53.

Das Zeichen auf dem Mittelfeld ist wegen seiner einzigartigen Form u.E. nicht identifizierbar. Güterbock neigt dazu, es mit L. 173 zu vergleichen (Güterbock 1977: 7). Masson, dagegen, behauptet, dass es mit dem Zeichen L. 283 auf der Köylütolu Inschrift identisch sei (Masson 1980: 11 ff.). Die Zeichnung Massons wiedergibt nicht die tatsächliche Form des Zeichens, und ist deshalb irreführend. Der Vorschlag von Güterbock scheint annehmbarer zu sein.

In der kurzen Mitteilung, wo unser Siegel zum ersten Mal -als eine Aufnahme niedriger Qualitaet- veröffentlicht wurde (O. Sümer, *Istanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 4 (1950): 27, Abb. 23 a), ist leider über dessen Herkunft nichts zu finden. Es ist nur bekannt, dass dieses Stück, mit anderen Objekten der Privatsammlung von O. Nuri Arıdağ um 16.12.1948 vom Museum gekauft wurde; wann und von wem der erwähnte Sammler es erworben hatte, bleibt im Dunkeln. In den oben genannten Veröffentlichungen amerikanischer Gelehrten sind auch keine Informationen über das Datum der Erwerbung seines Duplikats von Walters Art Gallery zu finden. Es ist anzunehmen, dass beide Stücke vor dem Zweiten Weltkrieg in einer illegalen Ausgrabung zutage gebracht, und von Antiquitätenhändlern an diesen Sammlungen verkauft wurden. Es war wohl möglich, dass von einem Künstler verschiedene Duplikate eines Siegels hergestellt wurden. Für die Metallwaren, welche mit einer Gussform oder einer Schablone angefertigt werden, ist diese Möglichkeit natürlich noch grösser.

Wir datieren die beiden Siegel in die althethitische Periode.

3. (Tafel III)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1976 war es noch ohne Inventar.

Masse: Durchmesser: 2,5 cm; Dicke des Stempeldiskus: 0,8 cm; Höhe: 3,7 cm.

Fundort: Umgebung von Adana (?).

Beschreibung: Metallenes Stempelsiegel mit runder Platte und Kelchgriff; Öse knauf- oder hammerförmig.

Das Mittelfeld ist mit zwei konzentrischen Kreisen umrahmt. Die Zeichen L. 35 - L. 312 - L. 376 geben den Namen des Siegelinhabers als *Na-ZITI^{ZI}*, der mit dieser Form nicht belegt ist. Der mit Verdopplung der ersten Silbe gebildeter Name *Nanaziti* ist jedoch von den keilschriftlichen Dokumenten bekannt (Laroche 1966: Nr 860). Das Siegel enthaelt keinen Titel.

Dieses Stück datieren wir in die Periode zwischen dem Ende des althethitischen Staates und dem Anfang des Grossreiches.

4. (Tafel IV)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12899

Masse: Durchmesser: 2,1 cm; Höhe: 2,1 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Stempelsiegel aus Silber oder Silberlegierung mit einem in Löwenfüßen geformten, dreibeinigen Griff. Darauf befindet sich ein zylindrischer Teil für einen jetzt fehlenden, durchgeführten Stift, wo ein Bügel sass.

Die Randzone ist mit kleinen Kreisen und Dreiecken in abwechselnder Anordnung verziert. Die Namenselemente bestehen aus L. 209 + L. 383 - L. 209. Da die neueren Studien den herkömmlichen phonetischen Werten des ersten Zeichens, *a* und *e*, noch *i* und *ya* hinzufügten (Hawkins *et al.* 1974: 156; Laroche 1981: 13), und weil das zweite Zeichen unterschiedlich vokalisiert wird (*ra/ri/r*), können wir den daraus gebildeten Namen *Ariya* (Laroche 1966: Nr 120), *Iriya* oder *Eriya* (Laroche 1966: Nr 462), oder auch *Yar(r)i* (Laroche 1966: Nr 435) lesen.

Die Deutung des Zeichens L. 438 als «Hirt» (Bossert 1960 : 441-2) oder als «Oberer der Handwerkerschaft» (Beran 1967: 67) ist noch nicht mit Sicherheit bestimmt (Poetto 1981 : 30 Fnt 45; das von Poetto anders interpretierte Zeichen auf Nr 6 der Borowski Sammlung, ist u.M. nach wieder ein L. 438).

Wie die anderen Siegel mit derselben Griffform, datieren wir dieses Stück in die Periode zwischen dem Anfang und der Mitte der Grossreichszeit.

5. (Tafel V)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12820

Masse: Durchmesser: 2,6 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Runde Stempelplatte eines wahrscheinlich mit einem dreibeinigen Griff versehenen Siegels, wie die Spuren auf der Rückseite nahelegen.

Den Namen auf diesem Siegel, dessen Photo zum ersten Mal von O. Sümer schon 1950 (*Istanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* 4: Abb. 23 b) veröffentlicht wurde, las F. Steinherr (1974: Nr 10) *Su-há/he-li*. Unserer Meinung nach, wäre es besser, die Zeichen L. 370 - L. 215 - L. 278 als *Asu-he-li* zu interpretieren, was mit den, aus Keilschrifttexten bekannten, Namen *Ašhella* (Laroche 1966: Nr 163) könnte verglichen werden. Auch die zweite Möglichkeit, das zweite Zeichen «*ha*» zu lesen, also *Asuhali*, würde ein in den Keilschriftdokumenten belegtes Gegenstück, *Ašuha-* (Laroche 1966: Nr 187) haben.

Der Titel des Siegelinhabers wird mit dem Zeichen L. 438 wiedergegeben, dessen Bedeutung nicht mit Sicherheit bestimmt ist (vgl. Nr 4).

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen dem Anfang und der Mitte des Grossreiches.

6. (Tafel VI)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 549 (41.17.71)

Masse: Durchmesser: 2,7 cm, Höhe: 2,6 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Stempelsiegel aus Silber oder Silberlegierung mit einem dreibeinigen Griff in Form von Löwenfüßen und mit runder Platte. Auf dem Griff befindet sich ein zylindrischer Teil für einen jetzt fehlenden, durchgeführten Stift, wo ein Bügel sass.

Die Randzone ist mit Dreiecken verziert, welche in einer solchen Form kombiniert sind (L. 440), die an das stilisierte Lebenssymbol erinnert. Aehnliche Umrahmungen sind auf vielen Siegeln zu sehen: Güterbock 1942: Nr 56, 59, 60, 132, 201; Güterbock 1973: Nr 14, 20; Rost 1975: Nr 78 usw.).

Aus den Hieroglyphen im Mittelfeld, L. 450 - L. 370 - L. 107 ergibt sich der Name *Asumuwa*, dessen Titel (WAGENLENKER) mit dem Zeichen L. 289 geschrieben ist. Obwohl dieser Name vorher nicht belegt ist, sind mehrere Personennamen mit dem Element *asu*-bekannt (Laroche 1966: 187-192).

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen dem Anfang und der Mitte der Grossreichszeit zu datieren.

7. (Tafel VII)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 81.1

Masse: Durchmesser: 2,7 cm; Dicke: 1,4 cm.

Fundort: Es wurde von Herrn Doz. Dr. Taner Tarhan in Ürgüp gekauft, und später an das Museum geschenkt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin) mit flachen Seiten, im Durchmesser durchbohrt, Rand rollenförmig profiliert.

Seite A) Das Mittelfeld ist mit einem einfachen, wellenförmigen Flechtband begrenzt. Die Namenselemente bestehen aus den Zeichen L. 56 (= Gü. 17) - L. 175 - L. 421 (für die Form des ersten Zeichens s. Güterbock 1975: Nr 13). Der aus diesen Hieroglyphen gebildete Name kann *K/Galawus* gelesen werden, der bisher nicht belegt ist, aber, eine analoge Konstruktion wie *Gabulus* (Laroche 1966: Nr 492) hat.

Seite B) Die Umrahmung ist mit Lebenssymbolen, Rosetten und Dreiecken verziert. Darunter befindet sich auch ein stilisierter Baum, der wahrscheinlich den Lebensbaum symbolisiert (Güterbock 1942: 32 und Nr 213; vgl. hier Fnt 3).

Das erste Zeichen im Mittelfeld scheint L. 402 = M. 186 zu sein. Die anderen zwei sind ohne Zweifel L. 312 und L. 376. Der Name, der sich daraus ergibt, ist *Sa-ZITI*^{ZI}. Da das zweite Element stets an einem sinnvollen Wort angebunden wird, wie z.Bp. an einem Gottes- oder Ortsnamen, darf die Silbe «*sa*» als die Abkürzung eines solchen Namens aufgefasst werden.

Wir sind der Meinung, dass dieses Siegel in die Anfaenge der Grossreichszeit datiert werden kann.

8. (Tafel VIII)

Museum: In Privatbesitz, Adana

Inventar Nr: Vom Regional Museum Adana als Privateigentum registriert.

Masse: Durchmesser: 2 cm; Dicke: 1,4 cm.

Fundort: Nach der Aussage des Besitzers, Süleyman Hallaçoğlu, wurde es um 1940 etwa 5 km nördlich des Stadtzentrums von Adana, im Bezirk Şakir Paşa, ungefaehr im Gelaende des heutigen Flughafens gefunden.

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphy) mit flachen Seiten; im Durchmesser durchbohrt. Der Rand ist rollenförmig profiliert.

Seite A) Die Randzone ist mit stilisierten Pflanzen, Lebenssymbolen und Dreiecken verziert. Aehnliche Randornamentik ist auf manchen Siegeln zu sehen: Güterbock 1942: Nr 212, 213; Alp 1969: Nr 1 und 2; Poetto 1981: Nr 17, 20, 24.

Obwohl der mit den Zeichen L. 110 - L. 175 - L. 370 gebildeter Name *Malasu* bisher nicht belegt ist, sind mehrere Personennamen, die entweder das erste oder das zweite Element enthalten, von anderen keilschriftlichen und hieroglyphischen Dokumenten bekannt (Laroche 1966: Nr 720-725; 319-322).

Seite B) Die Randzone enthaelt verschiedene Figuren und Objekte. Von diesen erregt die auf einem Klappstuhl sitzende Gottheit mit einer Spitzmütze und mit einem langen Gewand, die in einer Hand eine Schale, in der anderen einen Vogel haelt, besonders die

Aufmerksamkeit. Eine aehnliche Figur ist auf manchen anderen Siegeln zu beobachten: Hogarth 1920: Nr 169 = Bossert 1959: Taf. 4, 11 d; Messerschmidt 1900: Taf. XLIII, 4 = Bossert 1959: Taf. 3, 8; Hogarth 1920: 75 Abb. 78; Güterbock 1942: Nr 220 = Beran 1967: Nr 135.

Ein interessantes Element der Randornamentik, ein Hirschkopf mit zwei horizontalen Strichen darunter, wird auch auf zwei anderen Siegeln benutzt: Messerschmidt 1900: Taf. XLIII, 4-5 = Bossert 1959: Taf. 3, 8; Messerschmidt 1900: Taf. XLIII, 3 = Hogarth 1920: 75 Abb. 78. Die beiden Siegel teilen ausserdem mit unserem Stück viele gemeinsame Züge, wie stilisierte Baeume, Altaere, Vasen, menschliche Figuren in kniender oder schreitender Haltung. Aehnliche Altar- und Vasenformen sind schon auf den Siegeln aus der *Karum*-Zeit zu beobachten (Özgül 1965: 11, 13; Özgül 1971: 10). Es ist bemerkenswert hier zu notieren, dass sich aehnliche Figuren und Objekte auf dem Fries des Hirschrhytons in der N. Schimmel Sammlung vorkommen (für die Vergleichung des glyptischen Materials mit diesem Rhyton, s. Güterbock 1977: Nr 2)³.

3 Das letzte Werk von Sedat Alp, das wir nach dem Abschluss des Manuskripts erhielten, enthaelt manche neue Ansichten und Erklarungen, die für die Deutung dieses Siegels von grösster Wichtigkeit sind (Alp 1983: 93-100). Besonders von Belang ist die Identifizierung der auf einem Klapstuhl sitzenden Gottheit, mit Hilfe der Hieroglyphen auf dem Fries des silbernen Rhytons der Schimmel Collection -in Anlehnung an F. Steinherr's Vorschlag (vgl. Bittel 1976: 17)- mit *Aštabi*. Die Deutung dieser Legende als *Aštabi-LUGAL* von F. Steinherr rührt, u. M. nach, nicht von der Annahme eines inexistenten LUGAL Zeichens, wie Bittel und Alp denken (s. oben). Steinherr erriet den Lautwert des letzten Zeichens als «*bi*» wie die anderen Zeichen aufzwingen. Weil aber am Anfang kein Gottesdeterminativ vorhanden ist, soll er den Namen mit dem Personennamen *Aštabi-LUGAL* (= *Aštabi-šarri*) gleichgesetzt haben, der in den Keilschrifttexten belegt ist (Laroche 1966: Nr 178). Hier ist LUGAL natürlich kein Titel, und hat als onomastisches Bildungselement eine sinnvolle Funktion.

Auf der anderen Seite, können wir auf Grund der neuen Deutungen der Zeichen L. 322 als «Vlies, L. 175-177 (Alp gibt keine Zeichenummer an) als «Köcher», und der Gleichsetzung des sogenannten Lebensbaumes mit (GIŠ) *eya-*, rituelle Szenen besser verstehen. Somit können der stilisierte Baum auf unserem Siegel als (GIŠ)*eya-*, und das links davon stehende Objekt als (KUS)*kurša-* erklart werden. Es besteht auch die Möglichkeit, die sitzende Gottheit mit Adler, als *Aštabi* zu deuten, die jedoch einen kriegerischen

Den Namen auf dieser Seite ergibt die Ligatur von L. 230 (*tu₅*), die in dieser Form von Laroche unter der Nummer L. 424 -jedoch ohne einen Lautwert- registriert wird. Dass dasselbe Zeichen als *tuttu* gelesen werden muss, wird dagegen von Meriggi (M. 390 c) festgestellt. Deshalb lesen wir den Namen, samt seinem Titel (L. 326) als SCHREIBER *Tuttu*, der mehrmals belegt ist (Laroche 1966: Nr 1390; füge noch hinzu das Siegel im Ashmolean Museum, das denselben Namen traegt: Hogarth 1920: Nr 331 = Kennedy 1958: Nr 27).

Das Siegel dürfen wir in die Anfaenge der Grossreichszeit datieren.

9. (Tafel IX)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 3894 / 206

Charakter hat, und deshalb mit *Nimurta* identifiziert wird (vgl. Laroche 1976: 61). Die Gottheit auf dem Hirsch, der Köcher und die Lanzen sind auf unserem Siegel nicht vertreten. Stattdessen befindet sich unter dem Vlies ein kreisförmiges Objekt, das vielleicht ein Opferbrot symbolisiert.

Was den Hirschkopf und die «waagerechten Striche» darunter (vgl. Güterbock 1977: 9) anbelangt, sind wir nicht davon überzeugt, dass sie die Hieroglyphen des Namens *Aṣtabi* darstellen. Ganz im Gegenteil sind wir der Meinung, dass sie überhaupt keine Hieroglyphenzeichen sind, und deswegen die Lautwerte «*ta*» und «*bi*», -wie von Alp vorgeschlagen wird- nicht innehaben können. Auch auf den anderen Siegeln, welche als Beweise vorgelegt werden (Alp 1983: Abb. 11-13), können wir sie nicht als Hieroglyphen auffassen. Wir glauben, dass der Hirschkopf und die «waagerechten Striche» auf den Siegeln eine vereinfachte Wiedergabe des unter dem *eya*-Baum kauernden Hirsches und seiner inkorrekt proportionierten Beine auf dem Schimmel-Rhyton bilden. Auf der anderen Seite, würde es eine Erklärung bedürfen, warum im Gegensatz zu der einfachen Schreibweise *HIRSCHGEWEIH-bi* auf dem Rhyton, komplementierte Formen wie *HIRSCHKOPF-ta-bi* (Dresden und Britisch Museum Siegel) und *HIRSCHKOPF-s-ta-bi* (Louvre Siegel) auf den Siegeln vorgezogen waeren - trotz des Mangels an Platz auf kleineren Stücken - falls diese «waagerechten Striche» tatsaechlich Hieroglyphen darstellten, wie S. Alp meint.

In der Datierung des Rhytons und der Siegel mit aehnlichen figurlichen Randzonen weichen wir von Alp etwas ab. Die entwickelte Form der Hieroglyphenlegende, und die morphologischen Datierungskriterien der hethitischen Glyptik legen nahe, diese Funde, unter Bezugnahme auf Bittels Vorschlag (Bittel 1976: 19) in die Anfangsphase des Grossreiches zu datieren.

Masse: Durchmesser: 2,1 cm; Dicke 0,6 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten flach, im Durchmesser durchbohrt, Rand rollenförmig profiliert.

Seite A) Die Randzone dieses Siegels enthaelt, wie die des vorigen, mehrere Figuren und Objekte, welche eine gewisse Aehnlichkeit mit der Umrahmung des Siegels von Nevşehir-Yazırhöyük aufweisen (Alp 1969: Abb. 2). Beachtenswert ist die, auf einem Klappstuhl sitzende Gottheit mit einem Dreizack in ihrer nach vorne gestreckten Hand, die wir als Wettergott identifizieren können. Auf der anderen Seite, sehen wir hier das zweite Beispiel eines Altartypes, das zum ersten Mal in der hethitischen Kunst auf dem Nevşehir-Yazırhöyük Siegel auftritt, und das von Alp mit Recht mit einer assyrischen Altarform verglichen wird (Alp 1969: 5; vgl. Güterbock 1957: Taf. 21, h).

Die Hieroglyphen L. 312 - L. 207 - L. 175 im Mittelfeld bilden den Namen ZITI-wa₄-la, der zweifelsohne als *Zitwalla* zu phonetisieren ist (Laroche 1966: Nr 1563). Es ergibt sich aus dem Zeichen L. 326, dass der Siegelinhaber den Titel SCHREIBER führte.

Seite B) Die Umrahmung dieser Seite ist mit verschiedenen Typen von stilisierten Pflanzen und Sternen verziert. Die naechst aehnliche Randornamentik weist wieder das Siegel Nevşehir-Yazırhöyük auf (Alp 1969: Abb. 2). Die anderen analogen Stücke stammen aus verschiedenen Orten (Woolley 1955: 153; Kennedy 1958: Nr 28, 29, 32; 1959: Nr 12, 15, 18).

Die Hieroglyphenzeichen im Mittelfeld sind wegen Durchbohrungsversuche, wahrscheinlich in einer jüngeren Periode, weitgehend zerstört. Das erste, am Oben stehende Zeichen soll M. 402 c sein, das von Meriggi mit dem Zeichen L. 451 (*hur*) gleichgesetzt wird.

Dieses Stück wollen wir in die Anfaenge der Grossreichszeit datieren.

10. (Tafel X)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1789

Masse: Durchmesser: 3,1 cm; Dicke: 1,8 cm.

Fundort: Es wurde um 1930 in einem Grab in Anavarza (Anazarbus) gefunden. Ueber die anderen Gegenstaende, die möglicherweise in demselben Grab auftauchten, welche für eine sichere Datierung vom Nutzen sein könnten, ist keine Information zu finden.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert. Wahrscheinlich in jüngerer Periode wurde es in der Mitte durchbohrt.

Seite A) Unter den dekorativen Elementen wie kleinen Kreisen, Dreiecken und Sternen in der Umrahmung, lenken die Doppeladler, ein beliebtes Symbol der kleinasiatischen Siegelkunst seit der *Karum-Zeit*, die Aufmerksamkeit sofort auf sich. Doppeladler sind in der Randzone nicht sehr haeufig zu treffen (Güterbock 1942: Nr 30, 214, 215; hier Nr 17). Genauso bemerkenswert ist das zweimal wiederholte Zeichen L. 372 (PRIESTER) in der Randzone, das gleichzeitig auch im Mittelfeld neben den Namenselementen vorkommt. Ein sehr aehnliches Zeichen ist auf einem der Walters Art Gallery Siegeln zu sehen, das wir auch als PRIESTER deuten wollen (vgl. Güterbock 1977: Nr 3).

Die linke Seite des Mittelfeldes ist ziemlich viel zerstört. Jedoch sind die Namenshieroglyphen lesbar erhalten geblieben, welche in der folgenden Reihe geordnet sind: L. 172 - L. 319 / L. 416 - L. 391. In einem Aufsatz, wo unter manchen anderen Hieroglyphensiegeln auch dieses bearbeitet wurde, las Gelb (1965: 223 und Taf. XXVI) das erste und zweite Zeichen «ze» und «zi». In derselben Arbeit schrieb er den in Frage kommenden Zeichen auf drei Siegeln (aus Privatsammlungen Newell, Olmstead [= Ağınsı Siegel], Karamete; von der Osten 1934: 58 Nr 387 und Taf. XXVI; *Cornell Expedition to Asia Minor* 1911: Taf. XXIII; [vgl. Waefler 1974: 100 Fnt 1]; Gelb 1965: 224 Taf. XXVI, 4) z-haltige phonetische Werte (Gelb 1965: 223-224) zu. Jedoch wurden spaeter, anstatt Sibilanten, die dental-haltigen Laute vorgezogen (L. 172 «ti», L. 319 «ti» = M. 183, M. 266). Das Zeichen L. 416, das unser Meinung nach eine Variante von L. 319 (von Meriggi auch dem M. 266 b gleichgesetzt) ist, wird von Laroche für eine Zusammensetzung von *su* + *mi* gehalten. Deshalb, sind die Namen *Titime* und *Titi* auf den Siegeln von Newell

Collection und Ağınslı in der Liste von Laroche (1966: 1340 - 42) nicht zu finden. Meriggi, dagegen, liest den Namen auf dem Newell Siegel mit Recht *Ti-ti-mi* (Meriggi 1962: 130). Anlaesslich eines Siegels aus Boğazköy, worauf die gleichen Zeichen wie auf unserem Stück vorkommen, aeussert Güterbock sein Bedenken über die Gleichsetzung der Zeichen L. 416 und L. 319 (Güterbock 1975: Nr 37), und schlaegt die Identiteat von L. 416 mit L. 165 (*wá*) vor (vgl. für die Vorstufe dieses Vorschlages: Güterbock 1973: Nr 3). Diese Diskussion wird zuletzt bei der Bearbeitung eines Siegels aus der Borowski Sammlung wieder aufgenommen (Poetto 1981: Nr 12 b); es scheint, dass es sich allmaehlich eine Meinungseinheit zugunsten der Lesung von Meriggi bildet, woran wir uns auch anschliessen. Im Lichte der oben zusammengefassten Vorschlaege, lesen wir den Namen des Siegelinhabers *Titime*, dessen Titel PRIESTER war.

Seite B) In der Randzone dieser Seite sind dieselbe Elemente wie auf der anderen Seite benutzt, jedoch scheint der Schwerpunkt diesmal auf den Priestertitel gelagert zu sein; das Zeichen L. 372 wird fünfmal wiederholt, der Doppeladler dagegen kommt hier nur einmal vor.

Im Mittelfeld, oben rechts, ist wieder das Priesterzeichen zu sehen. Darunter befindet sich das von dem Lock etwas zerstörte Zeichen L. 172) (*ti*). Am Unten steht ein V-förmiges Zeichen mit kleinen Stacheln, das vielleicht als eine Variante des Zeichens L. 103 aufgefasst, und mit seinem logographischem Wert *Tuwat*- gelesen werden könnte, so dass die beiden Zeichen den Namen *Tuwatti* (vgl. Güterbock 1975: Nr 29) bilden würden.

Dieses Siegel ist u.E. in die Periode zwischen dem Anfang und der Mitte der Grossreichszeit zu datieren.

11. (Tafel XI)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1045 (9.1.1973)

Masse: Durchmesser: 2, 3 cm; Dicke: 1, 2 cm.

Fundort: Umgebung von Adana.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten flach, im Durchmesser durchbohrt, Rand rollenförmig profiliert.

Seite A) Die Umrahmung ist mit innen schraffierten Dreiecken verziert. Aehnliche Randzonen sind auf einigen Siegeln aus Boğazköy zu treffen (Güterbock 1942: Nr 117, 181-3; 1975; Nr 13; vgl. Poetto 1981: Nr 25 b).

Der Name im Mittelfeld besteht aus zwei Zeichen. Das erste ist L. 104 (*sà*); das zweite ist eine Variante von L. 248, wo die inneren Vorsprünge an den laengeren Kanten des Dreieckes sind. Auch der Dorn ist an die laengere Kante gebunden. Diese Verschiedenheiten sind wohl für den schon bestimmten Wert des Zeichens von keinerlei Bedeutung. Laroche schreibt dem Zeichen den Lautwert *pàr(na)* zu. In den letzten Veröffentlichungen wird es *pàra/i* gelesen (Masson 1980: 110; 1981: 28 Nr 16 a und 29 Nr 16 c). Deshalb soll auch der hiesige Name als *Sapara/i* gedeutet werden. Er ist bisher nicht belegt; ein aehnlich klingelnder Name ist *Sarpa* (Metathese ?; Laroche 1966: Nr 1128).

Seite B) Die Umrahmung ist mit zwei verschiedenen Arten von stilisierten Pflanzen verziert (vgl. Güterbock 1942: Nr 208; Woolley 1955: Nr 153; Kennedy 1958: Nr 30).

Derselbe Name ist auch auf dieser Seite wiederholt. Auch hier findet sich kein Zeichen, das auf den Titel des Siegelinhabers hinweisen könnte.

Die relativ mehr entwickelte Form der Hieroglyphen auf diesem Siegel legen uns nahe, es, in etwas jüngere Zeit als die flachen und rollenförmig profilierten Stücke zu datieren, naemlich, in die Periode zwischen dem Anfang und der Mitte der hethitischen Grossreichszeit.

12. (Tafel XII)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 2021 (Quittungsnummer)

Masse: Durchmesser: 2,3 cm; Dicke: 1,4 cm.

Fundort: Umgebung von Adana (?).

Beschreibung: Knopfsiegel aus hellbraunem Stein (Tonschiefer), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Eine Gottesfigur mit einer Spitzmütze, kurzem Gewand und *hattili* Schuhen, die mit einer Hand einen Bogen geschultert hat, deren andere Hand nach vorn gestreckt ist, bedeckt das ganze Mittelfeld. Siegel mit solchen Figuren wurden zuletzt von Masson zusammengestellt (Masson 1975: Nr 15, 16 und Abb. auf S. 237-9). Ausser den hier bekanntgemachten Stücken, sind in den späteren Arbeiten ähnliche Siegel veröffentlicht: Güterbock 1975: Nr 22 -Zylinder-, 24, 25, 27, 35; Rost 1975: Nr 70, 78; Poetto 1981: Nr 11 b, 25 a; Özgüç 1981: Taf. 58, 5 a-c (den Namen auf beiden Seiten lesen wir *Ni-na*; vgl. Laroche 1966: Nr 881).

Der Name besteht aus drei Hieroglyphen, welche über und unter dem gestreckten Arm der Gottesfigur in der folgenden Reihe geordnet sind: L. 423 - L. 434 - L. 35. Das Zeichen L. 386 unter dem Arm zeigt, dass sich der daraus ergebende Name *Kukana* ein Maennername ist. Das hinter der Figur zu sehende Zeichen L. 289, weist darauf hin, dass der Besitzer des Siegels den Titel WAGENLENKER führte.

Seite B) Auf dieser Seite sind nur die Namenselemente zu sehen, welche grösser eingeschnitten sind, weil hier die Gottesfigur fehlt. Auf L. 386 findet sich -üblicherweise- das Zeichen L. 370.

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit zu datieren.

13. (Tafel XIII)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 14080 (71.A.73.2)

Masse: Durchmesser: 2,8 cm; *Dicke:* 1,4 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus beige farbigem Stein (Tonschiefer), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Der Name auf dieser Seite lautet *Armaspiya*, der mit den Zeichen L. 193 - L. 66 - L. 209 geschrieben ist. Dieser Name ist sowohl auf den keilschriftlichen, als auch hieroglyphischen Dokumenten belegt (Laroche 1966: Nr 135 [das dort zitierte Siegel *SBo*

II 23 enthaelt nicht *Arma-*, sondern das Zeichen *W*]; füge jetzt hinzu: Poetto 1981: Nr 1). Dass dieser Name sehr beliebt war, beweisen die Belege aus dem ersten Jahrtausend (Zgusta 1964: Nr 97-3 *Armapias*, 97-4 *Armapia*, 355-20 *Ermapias*). Das Zeichen L. 386 in den beiden Seiten der Hauptgruppe zeigt, dass der Name einem Mann gehörte, der, wie L. 372 erklärt, den Rang PRIESTER innehatte.

Seite B) Auf dieser Seite befindet sich eine Gottesfigur, die dieselben ikonographischen Besonderheiten der Gottheit auf dem Siegel Nr 12 hat. Sie haelt in der vorgestreckten linken Hand eine Lanze. Hier sind keine Namenselemente vorhanden. Jedoch, weisen die Zeichen L. 386 unter L. 370 auf beiden Seiten der Figur darauf hin, dass auch auf dieser Seite des Siegels ein Maennernamen in Frage kommt.

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit.

14. (Tafel XIV)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 13874 (71.A.18.2)

Masse: Durchmesser: 2,1 cm; Dicke: 1,1 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die antithetisch geordneten Namenselemente bestehen aus den Zeichen L. 104 und L. 215. Die Form des zweiten Zeichens erinnert an das Zeichen Gü. 84 (vgl. Poetto 1981: 2 a, b). An den beiden Seiten der Hauptgruppe finden sich L. 326. Die mit diesen Zeichen gebildete Inschrift lautet: *Saha* SCHREIBER.

Seite B) Obwohl diese Seite des Siegels ziemlich viel zerstört wurde, kann eine Gottesfigur (?) mit einem kurzen Gewand und den Schnabelschuhen erkannt werden, die einen Bogen geschultert, und mit der vorgestreckten Hand ein Tier von den Hinterbeinen gepackt hat. Es scheint, dass hier keine Hieroglyphen vorhanden sind.

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Anfang der Grossreichszeit zu datieren.

15. (Tafel XV)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 12566 (63.380.4)

Masse: Durchmesser: 2,3 cm; Dicke: 1,6 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphy), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die Hauptgruppe besteht aus einem unidentifizierbaren Zeichen in der Mitte, und aus den Zeichen L. 445 links, L. 312 unten. Das sich dazwischen befindende Zeichen L. 370 gehört sehr wahrscheinlich nicht zum Namen. Von den Zeichen in der rechten Nebengruppe ist das Erste ein vielstrahliger Stern. Das Zweite erinnert in Form an L. 411 oder L. 415; was es hier bedeutet, ist jedoch nicht zu bestimmen. Das letzte Zeichen treffen wir hier auf Seite B des Siegels Nr 25.

Seite B) Der untere Teil dieser Seite ist zerstört. Trotzdem ist eine menschliche Figur zu erkennen, die einen Bogen geschultert hat, und in ihrer vorgestreckten Hand entweder eine kurze Lanze, oder ein Schwert haelt. Hinter dem Bogen findet sich das Zeichen L. 483 = Gü. 271, das hier auf Seite B des Siegels Nr 24 wieder vorkommt.

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit.

16. (Tafel XVI)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12853

Masse: Durchmesser: 2,2 cm; Dicke: 1,5 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphyr), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die Hauptgruppe besteht aus L. 35 und L. 376. Der sich daraus ergebende Name *Nazi* ist unbelegt. Das zweite Zeichen unter L. 370 in der linken Nebengruppe kommt auf einem der Ankara Siegel vor (s. Dinçol und Dinçol 1981: Nr 11 A, B; dort mit dem phonetischen Komplement L. 376. Bei dieser Gelegenheit möchten wir einen Fehler berichtigen: bei der Bearbeitung des Siegels Nr 14 (Ankara) übersahen wir, dass der dort und auf einem Alişar Siegel belegte Titel, ausserdem auch auf Meriggi und Salvatori 1977: Nr 3 vorkommt).

Seite B) Obwohl diese Seite des Siegels ziemlich viel zerstört wurde, ist eine Gottesfigur mit einem Helm auf dem Kopf und einem Bogen an der Schulter zu erkennen. Der Helm hat Ohrenklappen, und ist mit einem Horn an der Vorderseite versehen. Auf der rechten Seite sehen wir wieder die Zeichen L. 35 und L. 376, die denselben Namen wie auf Seite A ergeben. Unter diesen Hieroglyphen kommt wieder derselbe Titel vor.

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit zu datieren.

17. (Tafel XVII)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 71-17

Masse: Durchmesser: 3 cm; Dicke: 1,5 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die Umrahmung ist mit siebenmal wiederholten Doppeladlern und vielstrahligen Sternen verziert.

Den Namen bilden die Zeichen L. 100 in der Mitte, und L. 298 (?) - L. 312 - L. 376 rechts. Links steht der Titel WAGENLENKER (L. 289). Der Lautwert des thronförmigen Zeichens ist nicht bekannt. Wenn es tatsaechlich mit L. 298 gleichgesetzt werden kann, das nach Laroche mit L. 299 verwandt ist, so könnte es die gleichen Lautwerte wie L. 299, naemlich *a(sa)*, *à* oder *i* (Hawkins *et al.* 1974: Tabelle 1) haben. Wenn der Lautwert des Zeichens L. 100 als *ta*₄ (*ta* = M. 92-94) aufgefasst wird (darüber s. zuletzt Hawkins 1980: 110-111), so lautet der Name *Ta-a(sa)/a/i-ZITI^{ZI}*. Es muss auch mit der Möglichkeit gerechnet werden, dass L. 100 hier mit seinem logographischen Wert gelesen werden kann (für solche Namen s. Güterbock 1975: Nr 6 und 7).

Seite B) Die dekorativen Elemente auf der Umrahmung bestehen hier aus kleinen Kreisen, Dreiecken und Sternen.

Die Namenselemente sind wie auf der anderen Seite geordnet. Hier sind ausserdem die Zeichen für Maennernamen, L. 370 über L. 386 verwendet.

Dieses Stück ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des hethitischen Grossreiches zu datieren.

18. (Tafel XVIII)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 763 (125.2.971)

Masse: Durchmesser: 2,8 cm; Dicke: 1,6 cm.

Fundort: Vilâyet Adana, Kreisstadt Karaisalı, Dorf Ceritler.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten etwas gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die Hauptgruppe auf der senkrechten Achse besteht aus den Zeichen L. 423 - L. 439 - L. 312 - L. 371, woraus sich der Name *Kuwa-ZITI^{ZI}* ergibt. Obwohl dieser Name unbelegt ist, sind Personennamen mit dem Element *Kuwa-* bekannt (Laroche 1966: Nr 659 ff.). Der Zeichenrest rechts scheint L. 326 (SCHREIBER) zu sein. Interessant ist es jedoch, dass es sich auch auf der linken

Seite wahrscheinlich der erste Teil eines zweiten Titels befindet: L. 225 (STADT). Da es keinen genügenden Platz vor diesem Zeichen gibt, um es für ein Postdeterminativ zu halten, muss L. 225 mit dem folgenden Zeichen zusammen gedeutet werden. Deshalb wollen wir die Spuren des naechsten Zeichens zu L. 390 (HERR) emendieren, und die beiden zusammen als «seigneur de ville» auffassen. Derselbe Titel ist noch auf einem Boğazköy Siegel belegt (Güterbock 1942: Nr 79). Personen, die gleichzeitig zwei Titel führen, sind kein zu seltener Fall; s. z.B.: Dinçol und Dinçol 1981: Nr 1.

Seite B) Die Oberflaeche dieser Seite ist sehr zerstört. Die Namens-elemente sind, ausser L. 371, rechts zu erkennen. Einer der Titel des Siegelinhabers steht dagegen ganz links. Die Stellung der Hieroglyphen an den Seiten könnte dafür sprechen, dass in der Mitte eine -jetzt nicht mehr erkennbare- Figur platznahm.

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit.

19. (Tafel XIX)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12697

Masse: Durchmesser: 2,5 cm; Dicke: 1,6 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus hellbraunem Stein (Tonschiefer), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Dieses Siegel wurde zuerst von Gelb als eine Skizze bekanntgemacht. Der Name des Inhabers lautet *Pihanani* (L. 66 - L. 215 - L. 276). Obwohl dieser Name in dieser Form nur hier belegt ist (Laroche 1966: Nr 965), sind aehnliche Namen mit dem Element *piha-* bekannt (Laroche 1966: Nr 962-976). Rechts und links stehende Zeichen L. 326 zeigen, dass *Pihanani* ein SCHREIBER war.

Seite B) Die Umrahmung dieser Seite ist einfacher. Die Komposition der Namens-elemente sind wie auf Seite A. Hier fehlen die Dreiecke, dagegen sind vielstrahlige Sterne verwendet.

Dieses Stück ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des Grossreiches zu datieren.

20. (Tafel XX)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 11180 (1394 c)

Masse: Durchmesser: 2 cm; Dicke: 1,2 cm.

Fundort: Tell Atchana (?).

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphyr), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Der Name lautet *Pasasa* (L. 334 - L. 415 - L. 104). Diese Form des Zeichens L. 415 ist auch auf anderen Siegeln zu treffen (s. hier Nr 22, 27; vgl. Dinçol und Dinçol 1981: Nr 12 A). Die rechts und links stehende L. 370 über L. 79 beweisen, dass der Name einer Frau gehört.

Seite B) Die Komposition der Zeichen ist wie auf der anderen Seite. Der einzige Unterschied besteht darin, dass hier ausser den Dreiecken auch ein vielstrahliger Stern verwendet ist.

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit zu datieren.

21. (Tafel XXI)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 987 (51.42.972)

Masse: Durchmesser: 2,1 cm; Dicke: 1,4 cm.

Fundort: Umgebung der Kreisstadt Osmaniye (?), Vilâyet Adana.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Der Name *U(wa)naya* besteht aus den Zeichen L. 105 - L. 35 - L. 19. Obwohl L. 105 auch ohne L. 391 *Muwa-* gelesen werden kann, kommt diese Möglichkeit u.E. hier nicht in Frage. Das

als zweite Zeichen der rechten Nebengruppe stehendes L. 326, unter L. 370, bestimmt den Titel des Siegelinhabers als SCHREIBER. Stattdessen befindet sich in derselben Stellung in der linken Nebengruppe L. 186, das mit L. 370 *asul(u)* gelesen, und mit dem hethitischen *aššul* (= sum. SILIM, vgl. Friedrich-Kammenhuber 1975: 527 ff.) gleichgesetzt werden könnte. In diesem Sinne sollte es für einen «Wunsch» gehalten werden. Die Existenz derselben Komposition auf einem anderen Siegel (Dinçol und Dinçol 1981: Nr 5 B) unterstützt die Annahme, dass das Zusammensein der beiden Zeichen kein Zufall sei. Jedoch, können wir nicht erklären, warum das Wort nicht von dem luwischen Stamm *wasu-* (vgl. Meriggi 1962: 152 und *sub* M. 102) abgeleitet wäre. Bis neue Belege auftauchen, muss diese Lesung als eine Hypothese bleiben. Der Name ist bisher nicht belegt. Aber, ein ähnlicher Frauenname ist bekannt (Laroche 1966: Nr 1461-2).

Seite B) Der einzige Unterschied besteht darin, dass hier der vielstrahliger Stern fehlt, und dass in den beiden Nebengruppen das Zeichen für SCHREIBER vorkommt.

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des Grossreiches.

22. (Tafel XXII)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 9498 (732/1 b)

Masse: Durchmesser: 2,2 cm; Dicke: 1 cm.

Fundort: Auf dem Hügel Tel-Dis, Vilâyet Hatay.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin / Steatit ?), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert, eine Seite leer.

Der mit den Zeichen L. 186 - L. 415 - L. 391 geschriebene Name lautet *Lusama/i*. Die links und rechts stehenden Zeichen L. 386 unter L. 370 bezeugt, dass dieser Name einem Mann gehört. Zwischen den drei Strahlen des Sternes und unter den Nebengruppen befinden sich kleine Kreise.

Dieser Name ist bisher nicht belegt. Unter den Ortsnamen kommt ein *Lušna* vor (Ertem 1973: 89). Von den Dokumenten des ersten Jahrtausends ist der Name *Lus* bekannt (Zgusta 1964: Nr 831-1).

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des Grossreiches zu datieren.

23. (Tafel XXIII)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1117 (8.33.974)

Masse: Durchmesser: 2 cm; Dicke: 1,3 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphyr), beide Seiten etwas gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit einer Rille profiliert.

Seite A) Der Name besteht aus den Zeichen L. 434 - L. 186 - L. 395 - L. 439, und lautet *Galunwa*. Die Zeichen L. 79, die rechts und links stehen, deuten darauf hin, dass es hier um einen Frauennamen handelt, welcher bisher unbelegt ist. Ein ähnlicher Name ist jedoch bekannt (Laroche 1966: Nr 492).

Seite B) Die Zeichen L. 105 - L. 439 - L. 391 bilden den Namen *U(wa)wami*, der, wie das Zeichen L. 386 bezeugt, einem Mann gehört. Das Zeichen, das ganz unten zu sehen ist, könnte L. 326 sein, aber für einen wichtigen Titel wie SCHREIBER, scheint die Lage des Zeichens nicht günstig zu sein. Namen mit dem Element *Uwa-* sind bekannt (Laroche 1966: Nr 1461-5; der letzte von ihnen *Uwabi*, zeigt eine analoge Bildung). In den lykischen Inschriften ist der Name *Uwemi* belegt (Zgusta 1964: Nr 1152).

Dieses Stück datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit.

24. (Tafel XXIV)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1785

Masse: Laenge: 2 cm; Breite: 1,6 cm; Dicke: etwa 1 cm.

Fundort: Dorf Cebeli Nacarlı, Vilâyet Adana.

Beschreibung: Nierenförmiges Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphyr), beide Seiten leicht gewölbt, in der kurzen Achse durchbohrt, Rand mit einer Rille profiliert.

Seite A) Der Name besteht aus den Zeichen L. 105 und L. 35, welche *Mu(wa)na* gelesen werden sollen. Namen mit dem Element *Mu(wa)*- sind häufig belegt (Laroche 1966: Nr 831 ff.).

Seite B) Die Interpretation der hiesigen Zeichen bietet Schwierigkeiten. Das Zeichen, ganz links, erinnert an L. 211, das einen Titel wiedergibt. Das Zeichen darunter ähnelt sich dem L. 483 (= Gü. 271), dessen Variante hier auf Nr 15 B vorkommt. Das rechteckige Zeichen in der Mitte könnte ein stilisierter Tierkopf wie M. 92 (= L. 100) sein. Eine Lesung möchten wir nicht wagen.

Dieses Siegel wollen wir in die ausklingende Grossreichszeit datieren.

25. (Tafel XXV)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 712 (102.28.971)

Masse: Durchmesser: 2,2 cm; Dicke: 1 cm.

Fundort: Umgebung von Misis (Mopsuestia), Vilâyet Adana.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin / Steatit), im Durchmesser durchbohrt, beide Seiten leicht gewölbt, Rand mit einer Rille profiliert.

Seite A) Der mit den Zeichen L. 446 - L. 370 - L. 175 - L. 278 gebildete Name *Kisulali* gehört einer Frau, wie die links und rechts symmetrisch stehenden L. 370 über L. 79 bezeugen.

Seite B) Die Namenselemente auf dieser Seite sind zerstört. Jedoch, beweist L. 386 unter L. 370 in der linken Nebengruppe, dass es hier um einen Maennernamen handelt. Ausserdem ist der Titel des Siegelinhabers durch die Anwesenheit des Zeichens L. 438 als HIRT (vgl. hier Nr 4) bestimmt.

Dieses Siegel datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des Grossreiches.

26. (Tafel XXVI)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 11181 (1394 a)

Masse: Durchmesser: 1,7 cm; Dicke: 1 cm.

Fundort: Tell Atchana(?).

Beschreibung: Knopfsiegel aus beige farbigem Stein (Tonschiefer), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt.

Seite A) Die Hauptgruppe besteht aus L. 193 + L. 391 - L. 319 - L. 391. Den Lautwert des Zeichens L. 319 diskutierten wir hier anlaesslich des Siegels Nr 10. Hier lesen wir es mit dem gleichen Wert. So, lautet der Name *Armatime*, der auf einem aus Malatya-Aslantepe stammenden Siegel in der Privatsammlung von K. Karamete noch einmal vorkommt (Gelb 1965: 224 Nr 4 und Taf. XXVI; dieser Name ist in Laroche's Liste [Laroche 1966, 1981] nicht zu finden, weil es in der erwahnten Publikation von Gelb nicht richtig gelesen wurde). Die -die Nebengruppen bildenden- Zeichen L. 370 über L. 386 zeigen, dass *Armatime* ein Maennername ist, wie schon durch das Aslantepe Siegel bewiesen wurde. Ein aehnlicher Name ist in den Keilschrifttexten belegt (Laroche 1966: Nr 139). Auf unserem Siegel befindet sich kein Zeichen, das auf den Titel des Siegelinhabers hindeuten würde; der Besitzer des Aslantepe Siegels, dagegen, führt den Titel WAGENLENKER.

Seite B) Obwohl die Nebengruppen links und rechts, die aus L. 370 über L. 79 (?) bestehen, zeigen, dass es hier wahrscheinlich um einen Frauennamen handelt, ist die Lesung des Namens nicht ganz sicher. Das erste Zeichen kann als L. 110 aufgefasst werden. Wir können das mittlere Zeichen nicht identifizieren. Das letzte Zeichen erinnert an L. 439. Wenn unsere Annahmen zu Recht bestehen, könnte der Name *Ma-x-wa* gelesen werden.

Dieses Siegel ist in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit zu datieren.

27. (Tafel XXVII)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 6968

Masse: Durchmesser: 2,5 cm; Dicke: 1,2 cm.

Fundort: Es wurde 1912 in Karkemisch gefunden.

Beschreibung: Knopfsiegel aus rotbraunem Stein (Steatit ?), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit Rillen profiliert.

Seite A) Die Hauptgruppe, die aus L. 439 - L. 415 - L. 209 besteht, bildet den Namen *Wasaya*. Die Zeichen in den Nebengruppen, L. 370 über L. 386, zeugen dafür, dass das Siegel einem Mann gehört.

Seite B) Obwohl diese Seite stark abgenutzt ist, ist es zu erkennen, dass hier derselbe Name wie auf der anderen Seite wiederholt wird. Dieser Name ist bisher nicht belegt. Jedoch kennen wir mehrere Namen, die mit dem Element *was-* gebildet sind (Laroche 1966: Nr 1505-1514). Ausserdem kommen in den Inschriften des ersten Jahrtausends Namen wie *Uasis*, *Uasas*, *Waziya* vor (Zgusta 1964: Nr 1145-2, 4, 5).

Dieses Siegel wollen wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit datieren.

28. (Tafel XXVIII)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 111 (8.20.974)

Masse: Durchmesser: 2 cm; Höhe: 2 cm.

Fundort: Umgebung von Nizip (?), Vilâyet Gaziantep (s. auch Nr 29).

Beschreibung: Kegelförmige Bulle aus gebranntem Ton.

Der mit den Zeichen L. 363 - L. 90 - L. 97 GAL-ti-UR.MAḤ geschriebene Name, soll *Uratiwahwa* gelesen werden. Dieser Name ist schon auf einigen Siegeln und Bullen belegt: Messerschmidt 1900: Taf. XL, 11, 15, 16 = Kennedy 1959: Nr 37, 38 und 39. Die Bulle auf Taf. XL, 16 bildet ein haargenaues Duplikat zu unserem Stück. Mit Hilfe des dortigen Zeichens L. 326, können wir das unerkennbare Zeichen in der gleichen Stellung auf unserer Bulle auch als SCHREIBER identifizieren.

Derselbe Name kommt, ausser den oben erwahnten Stücken, noch einmal hier auf Nr 29 vor (für Literatur s. dort).

Diese Bulle datieren wir in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende des Grossreiches.

29. (Tafel XXIX)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1116 (8.32.974)

Masse: Durchmesser: 2 cm; Höhe: 2 cm.

Fundort: Umgebung von Nizip (?), Vilâyet Gaziantep.

Beschreibung: Kegelförmige Bulle aus gebranntem Ton.

Die Zeichen, die den Namen bilden, sind alle doppelt, antithetisch geordnet: L. 363 - L. 90 - L. 97. Der sich daraus ergebende Name lautet, wie auf der vorigen Bulle, *Uratiwalwa*. Die Bulle in Messerschmidt 1900: Taf. XL, 11 bildet ein haargeneues Duplikat zu unserem Stück.

Sowohl die luwische Lesung von UR.MAḪ, als auch die diesbezüglichen Namen wurden von Steinherr (1968: 320-325) studiert, dessen Resultate spaeter auch von Otten unterstützt wurden (Otten 1969: 94-95).

Wir wollen auch diese Bulle, wie Nr 28, in die Periode zwischen der Mitte und dem Ende der Grossreichszeit datieren.

30. (Tafel XXX)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 13774 (70.A.199.1)

Masse: Durchmesser: 1,9 cm; Dicke: 1,1 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus hellbraunem Stein (Tonschiefer), beide Seiten gewölbt, eine Seite leer, im Durchmesser durchbohrt, Rand ohne Rille.

Es ist nicht möglich, die Zeichen auf diesem Siegel mit Sicherheit zu identifizieren. Das Zeichen in der Mitte könnte den Kopf eines Horntieres vertreten, deshalb, mit L. 104 (*sà*) verglichen

werden. Das rechts oben stehende Zeichen ahnelt auch einem Tierkopf, und könnte L. 105 sein. Wenn diese Annahmen zu Recht bestehen, sollte der Name *U(wa)sa* lauten, der einer Frau gehört, wie das Zeichen L. 79 links oben beweist. Namen mit dem Element *Uwa-* sind mehrmals belegt (Laroche 1966: 1461-5); ausserdem ist der lykische Name *Uasas* bekannt (Zgusta 1964: Nr 1145-5 und 6).

Dieses Siegel ist in die Endphase der Grossreichszeit, oder in die nachhethitische Periode zu datieren.

31. (Tafel XXXI)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: 12446

Masse: Durchmesser: 1,6 cm; Dicke: 1 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin / Steatit), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand mit einer Rille profiliert.

Seite A) Das erste Zeichen des Namens können wir nicht identifizieren. Die anderen Zeichen der Hauptgruppe, die auf der Mittelachse stehen, sind L. 209 (*a/i/ia*) und L. 423 (*ku*). Das Zeichen links unten ist sehr wahrscheinlich L. 104 (*sà*). Die linken und rechten Nebengruppen, die aus L. 370 über L. 386 bestehen, zeugen dafür, dass es sich hier um einen Maennernamen handelt.

Seite B) Die Zeichen (?), die sich auf dieser Seite befinden, können nur mit Hilfe der Einbildungskraft mit den bekannten Hieroglyphen gleichgesetzt werden. Das erste Zeichen können wir mit einem übertrieben vereinfachten Bergschaf (L. 104), und das Zweite entweder mit einem Drachen (L. 140), oder mit dem Zeichen für Fluss (L. 214) vergleichen. Ein Lesungsvorschlag möchten wir nicht wagen.

Dieses Siegel wollen wir in die Endphase des Grossreiches, oder in die nachhethitische Periode datieren.

32. (Tafel XXXII)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1119 (8.63.974)

Masse: Durchmesser: 2,8 cm; Dicke: 1,6 cm.

Fundort: Umgebung der Kreisstadt Kozan (?), Vilâyet Adana.

Beschreibung: Knopfsiegel aus hellbraunem Stein (Tonschiefer), beide Seiten sehr leicht gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand ohne Rille.

Seite A) Obwohl die Konturen des Körpers nicht mehr zu sehen sind, kann man in der Mitte eine Löwenfigur erkennen, deren Maehne mit waagerechten Linien geschildert ist. Auf dem Rücken des Löwen steht ein Vogel, wahrscheinlich ein Adler, dessen Flügel weit gestreckt sind. Zwischen den Beinen des Löwen befinden sich zwei Zeichen, von denen das erste L. 174 (*sá, si*) sein soll. Ein ähnliches Zeichen kommt auf Kennedy 1958: Nr 5 vor. In einer gleichen Komposition ist dasselbe Zeichen auf einem Zylindersiegel zu treffen (Güterbock 1975: Nr 10). Das zweite Zeichen ist nicht identifizierbar; es besteht die Möglichkeit, dass es überhaupt kein Zeichen, sondern ein Symbol ist. Obwohl wir den Namen nicht lesen können, zeigen uns die Zeichen vor dem Löwen, dass es sich hier um einen Maennernamen handelt.

Seite B) Die Zeichen auf dieser Seite sind mit keinem bekannten Hieroglyphenzeichen identifizierbar. Nur das letzte Zeichen am Unten könnte ein stilisierter Drache oder eine Schlange (L. 140) sein.

Dieses Siegel datieren wir in die ausklingende Grossreichszeit, oder in die nachhethitische Periode.

33. (Tafel XXXIII)

Museum: Vorderasiatische Abteilung des Archaeologischen Museums zu Istanbul

Inventar Nr: Beschlagnahmt.

Masse: Durchmesser: 2,4 cm; Dicke: 1 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelgrauem Stein (Steatit ?), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand ohne Rille.

Seite A) Dass sich hier ein Maennernamenname befindet, zeigen uns die Zeichen L. 370 über L. 386, rechts und links. Das in der Mitte stehende Zeichen, das wahrscheinlich die zweite Silbe des Namens wiedergibt, soll L. 326 (*tu*₄) sein. Ein ähnliches Zeichen ist auf einem anderen Siegel zu finden: Dinçol und Dinçol 1981: Nr 12 B.

Seite B) Auf dieser Seite handelt es sich wieder um einen Maennernamen, dessen erste Silbe L. 35 (*na, n-*) ist. Wenn wir annehmen, dass hier derselbe Name wie auf Seite A wiederholt wird, so könnten wir einen Namen erhalten, der aus diesen beiden Silben bestünde. Weder die Zeichenreste des zweiten Zeichens auf dieser Seite, noch das onomastische Repertoire unterstützen diese Annahme.

Dieses Siegel ist in die ausklingende Grossreichszeit, oder in die nachhethitische Periode zu datieren.

34. (Tafel XXXIV)

Museum: Hatay Museum

Inventar Nr: 13553 (70.A.126.3)

Masse: Durchmesser: 2,3 cm; Dicke: 1,4 cm.

Fundort: Unbekannt.

Beschreibung: Knopfsiegel aus schwarzem Stein (Serpentin), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand ohne Rille.

Seite A) Die Hauptgruppe besteht aus den Zeichen L. 363 - L. 104 - L. 110 (?), von denen das letzte in einer etwas abweichenden Form auf zwei Bullen (Güterbock 1942: Nr 130 und Nr 219) und auf einem Siegel aus Zypern (Kennedy 1958: Nr 13) vorkommt. Das zweite Zeichen zeigt den ganzen Körper eines Bergschafes, dessen Hörner übertrieben lang gezeichnet sind. Der mit diesen Zeichen geschriebene Name könnte *Ur(a)sama* gelesen werden, der die gleiche Klangfarbe hätte, wie der berühmte Name *Warsama*. Ausserdem kommt ein ähnlicher Name (*Urssme*) auch in den Belegen des ersten Jahrtausends vor (Zgusta 1964: Nr 1113).

Seite B) Auf dieser Seite können wir kein Zeichen identifizieren.

Dieses Siegel ist in die ausklingende Grossreichszeit, oder in die nachhethitische Periode zu datieren.

35. (Tafel XXXV)

Museum: Adana Regional Museum

Inventar Nr: 1047 (12.3.973)

Masse: Durchmesser: 2 cm; Dicke: 1,5 cm.

Fundort: Umgebung von Adana (?).

Beschreibung: Knopfsiegel aus dunkelrotem Stein (Porphyr), beide Seiten gewölbt, im Durchmesser durchbohrt, Rand ohne Rille.

Seite A) Das einzig identifizierbare Zeichen auf dieser Seite des Siegels ist L. 369 (Lebenssymbol). Die obere Liniengruppe könnte als *pi* oder *na* (L. 66/35) aufgefasst werden.

Seite B) Das Zeichen in der Mitte, das wahrscheinlich eine Ligatur ist, ist bisher nicht belegt. Es ähnelt sich auch den Zeichen L. 161 und L. 496. Das links stehende Zeichen ist eine atypische Form von L. 370 über L. 386, oder aber, L. 289 (WAGENLENKER).

Dieses Siegel datieren wir in die ausklingende Grossreichszeit, oder in die nachhethitische Periode.

BİBLİYOGRAFYA / BIBLIOGRAPHIE

- ALEXANDER, R.L.
1973-76 [1978] «The Tyskiewicz Group of Stamp-Cylinders», *Anatolica* V: 141-215.
- ALP, S.
1969 «Ein hethitisches Stempelsiegel aus der Umgebung von Afyonkarahisar und ein Knopfsiegel aus Yazırhöyük bei Nevşehir», *Festschrift P. Meriggi*: 1-6.
- 1972 (= 1968) *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürler*, Ankara (= *Zylinder- und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya, Ankara*).
- 1983 *Beitraege zur Erforschung des hethitischen Tempels - Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte; Neue Deutungen*, Ankara.
- BERAN, T.
1967 *Die hethitische Glyptik von Boğazköy* (WVDOG 76), Berlin.
- BITTEL, K.
1976 *Beitrag zur Kenntnis hethitischer Bildkunst* (Sitzungsber. d. Heidelberg. Akad. d. Wiss., Phil.-Hist. Kl. Jhrg. 1976, 4. Abhdl.), Heidelberg.
- BOSSERT, H. Th.
1959 *Janus und der Mann mit der Adler- oder Greifenmaske*, Istanbul.
- 1960 «Ist die B-L Schrift im wesentlichen entziffert?», *Orientalia* NS 29: 423-442.

DELAPORTE, L.

1923 *Catalogue des cylindres, cachets et pierres gravées de style oriental II - Acquisition*, Paris.

DİNÇOL, A. ve B. DİNÇOL

1981 *Anadolu Medeniyetleri Müzesinde Bulunan Hitit Hieroglif Mühürleri / Hethitische Hieroglyphensiegel im Museum für Anatolische Zivilisationen*, Ankara.

ERTEM, H.

1973 *Boğazköy Metinlerinde geçen Coğrafya Adları Dizini*, Ankara.

FRIEDRICH, J. ve A. KAMMENHUBER

1975 vd/ff *Hethitisches Wörterbuch*, 2. Auflage (Hefte 1-7), Heidelberg.

GELB, I.

1953 «The Double Names of the Hittite Kings», *Rocznik Orientalistyczny* XVII: 146-154.

1956 «Hittite Hieroglyphic Seals and Seal Impressions» *apud* H. Goldmann, *Excavations at Gözlükule, Tarsus, II*: 242-254, Princeton.

1965 «On some old and new hieroglyphic Hittite seals», *In Memoriam Bossert*: 223-226, İstanbul.

GORDON, C.

1939 «Western Asiatic Seals in the Walters Art Gallery», *Iraq* 6: 3-34.

GÜTERBOCK, H.G.

1942 *Siegel aus Boğazköy II (AfO Beiheft 7)*, Berlin.

1957 «Narration in Anatolian, Syrian and Assyrian Art», *American Journal of Archaeology* 61: 62-71.

1973 «Hittite Hieroglyphic Seal Impressions from Korucutepe», *Journal of Near Eastern Studies*: 135-147.

- 1975 «Hieroglyphensiegel aus dem Tempelbezirk» *apud* K. Bittel *et al.* *Boğazköy V* (Abhdl. der DOG Nr 18); 47-75, Berlin.
- 1977 «The Hittite Seals in the Walters Art Gallery», *The Journal of the Walters Art Gallery* 36: 7-16.
- HAWKINS, J. D. *et al.*
- 1974 *Hittite Hieroglyphs and Luwian: New Evidence for the Connection* (Nachr. d. Akad. d. Wiss. in Göttingen, Phil.-Hist. Kl., Jhrg. 1973, 6), Göttingen.
- 1980 «The Hieroglyphic Luwian Word 'to die'», *Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung* (= KZ) 94: 109-119.
- HOGARTH, D. G.
- 1920 *Hittite Seals - with particular reference to the Ashmolean Collection*, Oxford.
- KENNEDY, D. A.
- 1958 «The inscribed Hittite Seals in the Ashmolean Museum», *Revue Hittite et Asiatique* 63: 65-84.
- 1959 «Sceaux hittites conservés à Paris», *Revue Hittite et Asiatique* 65: 147-172.
- KOŠAK, S.
- 1974 *Odzadni slovar hetitskih imen*, Ljubljana.
- KOŞAY, H. Z.
- 1951 *Alaca Höyük Kazısı - 1937-39'daki çalışmalara ve keşiflere ait ilk rapor*, Ankara.
- LAROCHE, E.
- 1960 *Les Hiéroglyphes Hittites* (1er Partie), Paris.
- 1966 *Les Noms des Hittites* (Études linguistiques IV), Paris.
- 1976 «Glossaire de la langue Hourrite - 1er partie: A-L», *Revue Hittite et Asiatique* 54: 1-161.

- 1981 «Les hiéroglyphes de Meskene-Emar et le style Syro-Hittite», *Akkadica* 22: 5-14.
- MASSON, E.
1975 «Quelques sceaux hittites hiéroglyphiques», *Syria* 52: 213-239.
- 1980 «Les inscriptions louvite hiéroglyphiques de Köylütölu et Beyköy», *Kadmos* XIX/2: 106-122.
- 1981 *Le panthéon de Yazılıkaya - Nouvelles lectures* (Institut Française d'Études Anatoliennes) - Paris.
- MERIGGI, P.
1962 *Hieroglyphisch-Hethitisches Glossar*, Wiesbaden.
- MERIGGI, P. ve S. SALVATORI
1977 «Il nuovi sigilli geroglifici etei», *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici* 18: 243-247.
- MESSERSCHMIDT, L.
1900 *Corpus Inscriptionum Hettitarum* (MVAG 1900/4), Berlin.
- von der OSTEN, H. H.
1934 *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mr. Edward T. Newell* (OIP 22), Chicago.
- 1937 *The Alishar Hüyük, Seasons of 1930-32, Part II* (OIP 29), Chicago.
- OTTEN, H.
1969 «Noch einmal hethitisch 'Löwe'», *Die Welt des Orients* V/1: 94-95.
- ÖZGÜÇ, N.
1959 «Seals from Kültepe» *Anatolia (Anadolu)* IV: 43-53.
- 1965 *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu / The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe*, Ankara.

- 1971 «Niğde çevresinde bulunmuş bir damga mühür ve Acemhöyük'ten dört mühür baskısı» / «A Stamp Seal from Niğde Region and four Seal Impressions found in Acemhöyük», *Anadolu (Anatolia)* XV: 9-16 / 17-26.
- ÖZGÜÇ, T.
1982 *Maşat Höyük II - Boğazköy'ün Kuzeydoğusundaki bir Hitit Merkezi / Maşat Höyük II - A Hittite Center Northeast of Boğazköy*, Ankara.
- PARROT, A.
1951 «Cylindre hittite nouvellement acquis (AO 20138)», *Syria* 28/3-4: 180-190.
- POETTO, M. (ve S. SALVATORI)
1981 *La Collezione Anatolica di E. Borowski (Studia Mediterranea 3)*, Pavia.
- ROST, L.
1975 *Die Stempelsiegel im Vorderasiatischen Museum*, Berlin.
- STEINHERR, Fr.
1968 «Das Wort für Löwe im Hieroglyphen-Hethitischen» *Die Welt des Orients* IV/2: 320-325.
1974 «Hieroglyphen-Luwische Siegel und Siegelabdrücke aus verschiedenen Privatsammlungen und Museen» *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 32: 149-154.
- WAEFLER, M.
1974 «Zu den Hieroglyphischen Siegeln und Bullen aus Norşuntepe» / «Norşun Tepe Luvi Hieroglifli Mühürler ve Mühür Baskıları», *Keban Project 1971 Activities: 100-101 / Keban Projesi 1971 Çalışmaları: 83-84*, Ankara.

WOOLLEY, L.

1955 *Alalakh - Tell Atchana*, London.

ZGUSTA, L.

1964 *Kleinasiatische Personennamen*, Prag.

KISALTMALAR / ABKÜRZUNGEN

Gü. = Güterbock 1942'de işaret listesi Nr.ları / Nummer der Zeichenliste in Güterbock 1942.

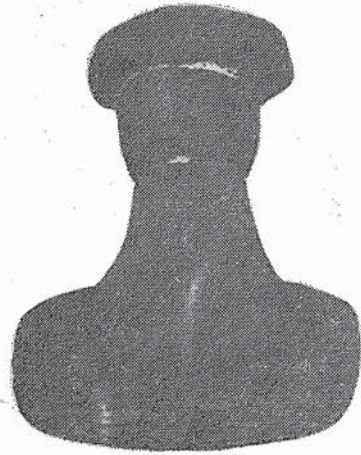
M. = Meriggi 1962'de işaret listesi Nr.ları / Nummer der Zeichenliste in Meriggi 1962.

L. = Laroche 1960'ta işaret listesi Nr.ları / Nummer der Zeichenliste in Laroche 1960.

Diğer Kısaltmalar için bk. Friedrich-Kammenhuber 1975, Heft 1. / Für die übrigen Abkürzungen cf. Friedrich-Kammenhuber 1975, Heft 1.

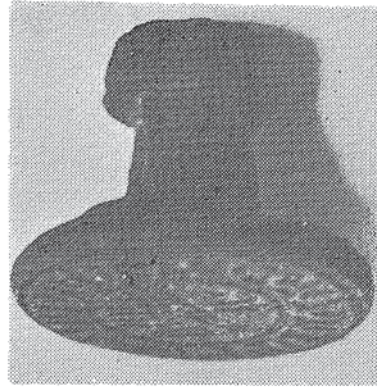

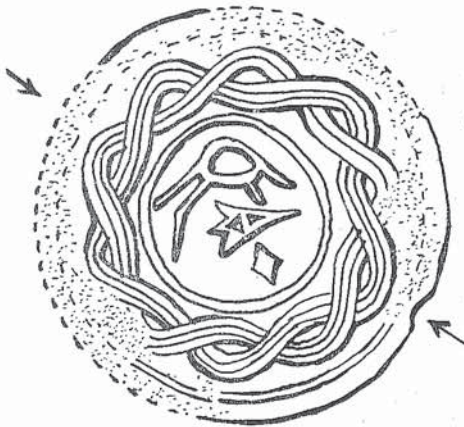

7A

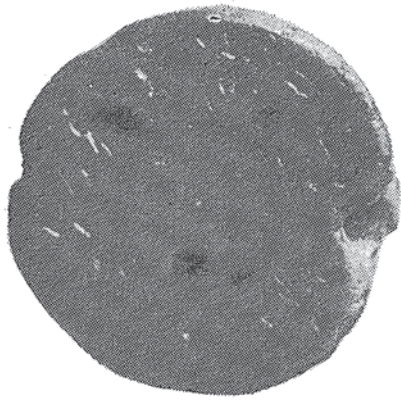
7B

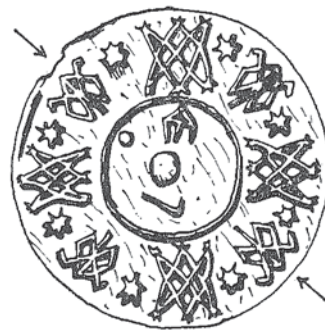
8A

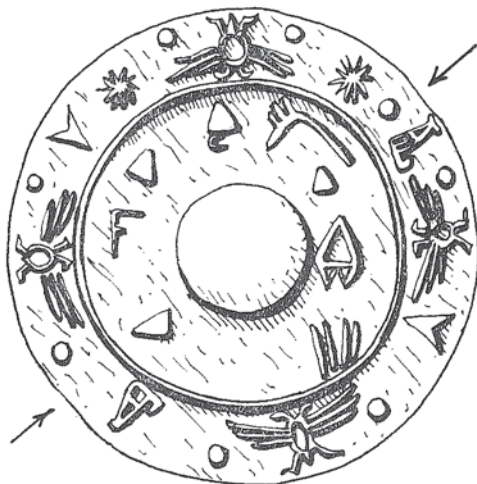
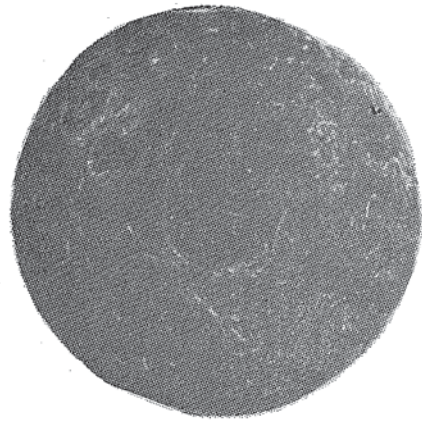
8B

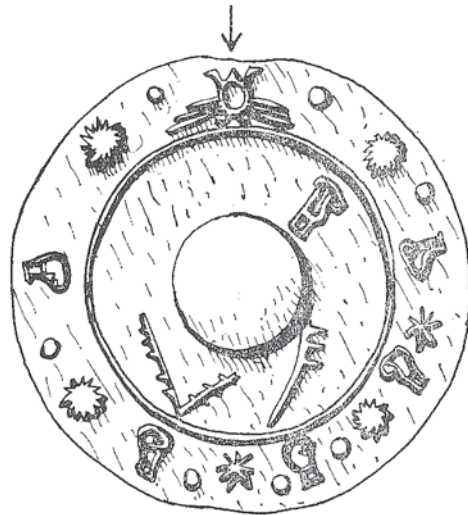
9A

9B

10 A

↑ 10 B

11 A

11 B

12 A

12 B

13A

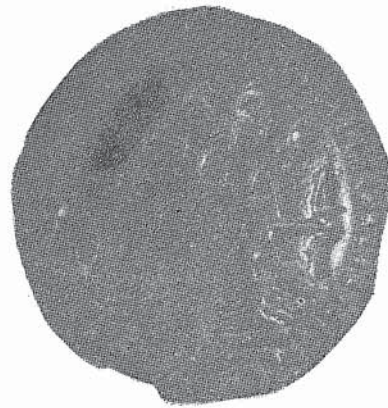
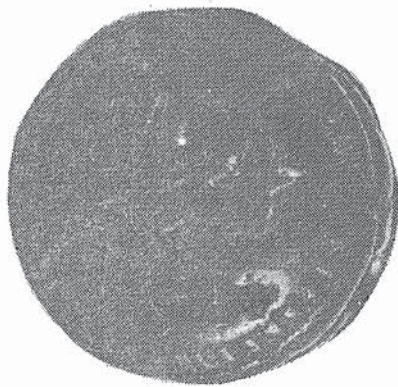
13 B

↑
14 A

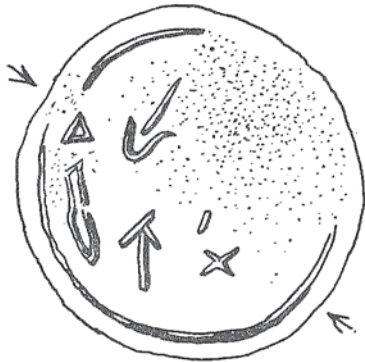
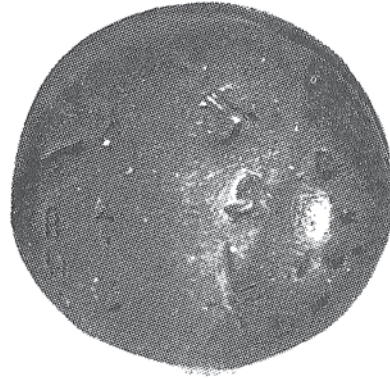
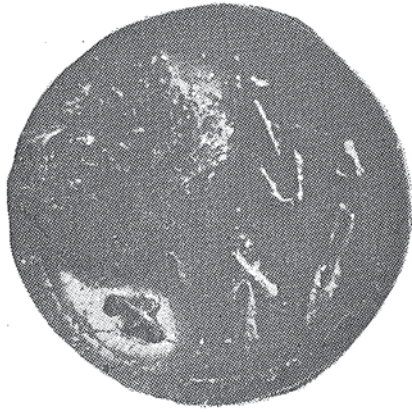
↑
14 B

15 A

15 B

16 A

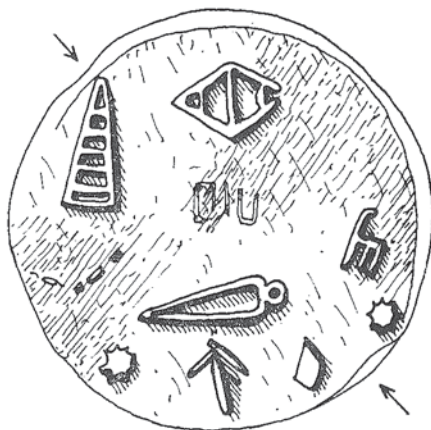
16 B

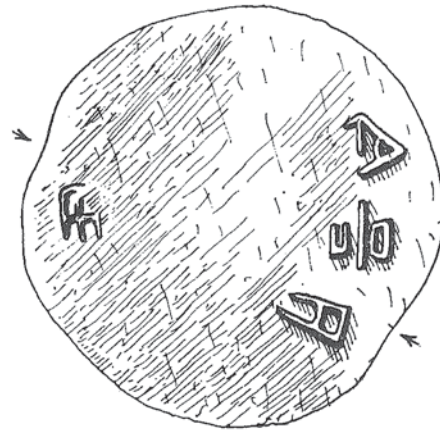
17A

17B

18 A

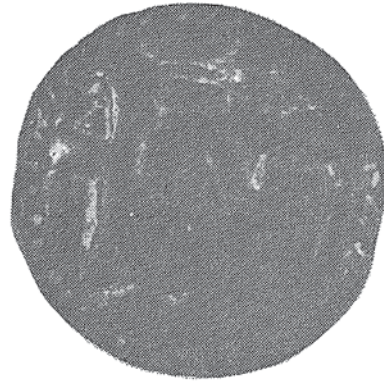
18 B

19 A

19 B

20 A

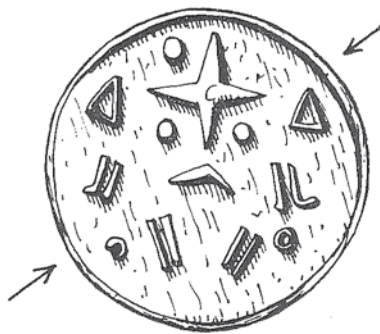
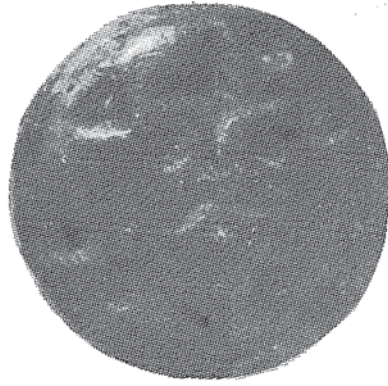
20 B

21A

21B

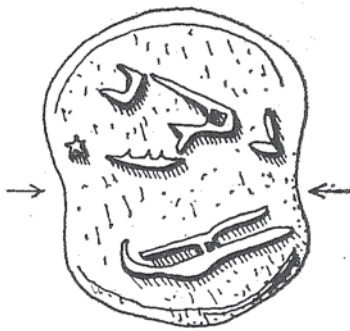

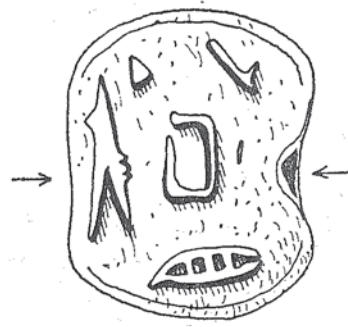
23 A

23 B

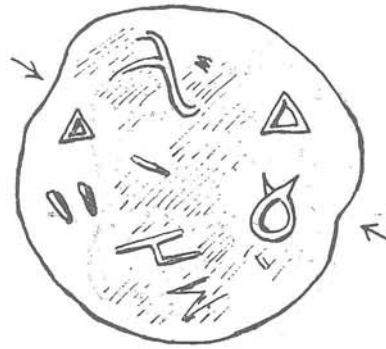
24 A

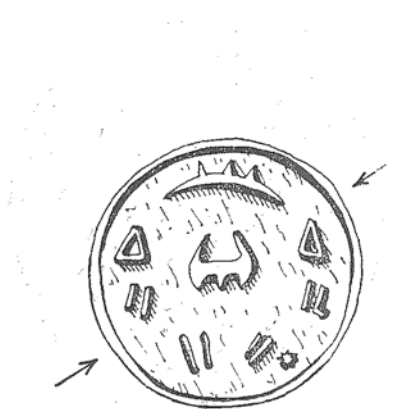
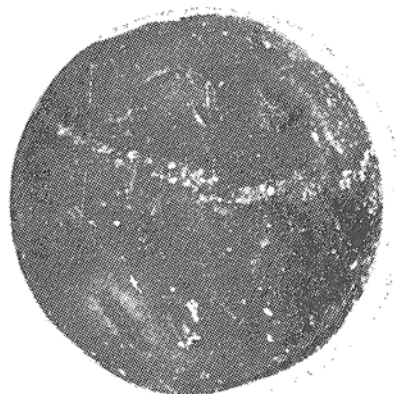
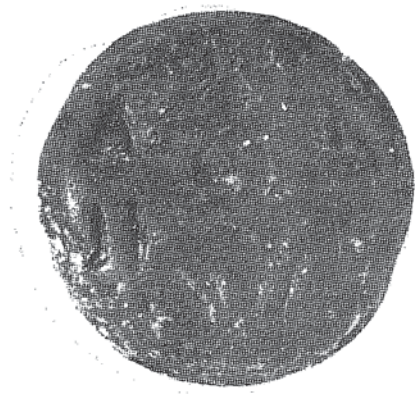
24 B

25A

25B

26A

26B

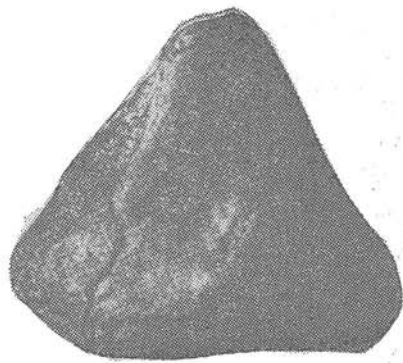
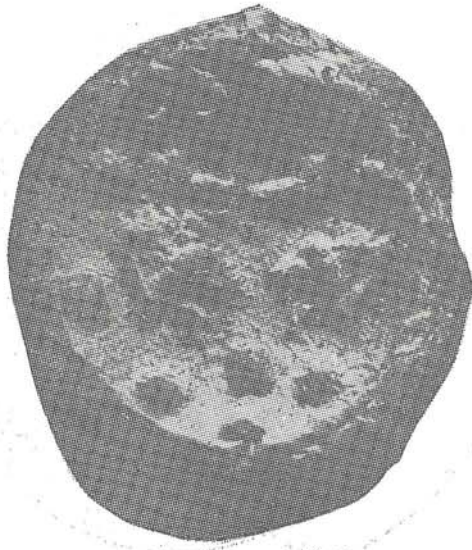

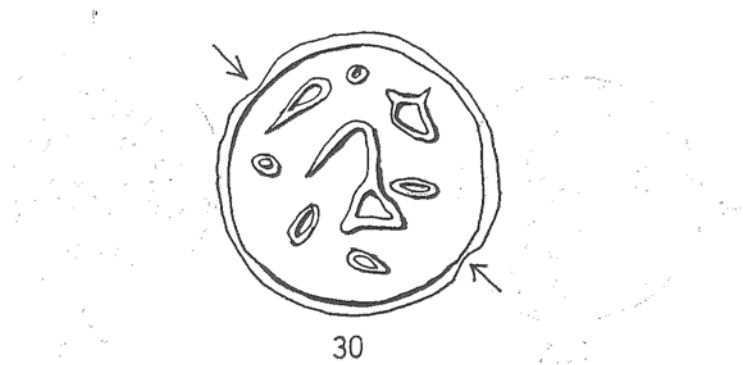
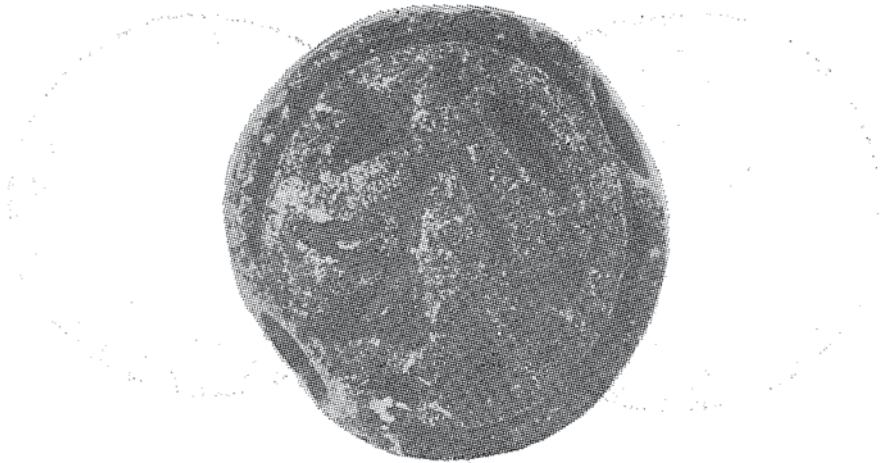
27A

27B

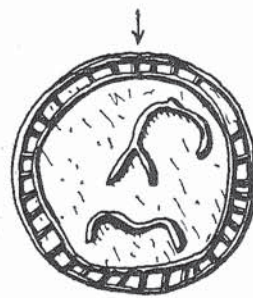

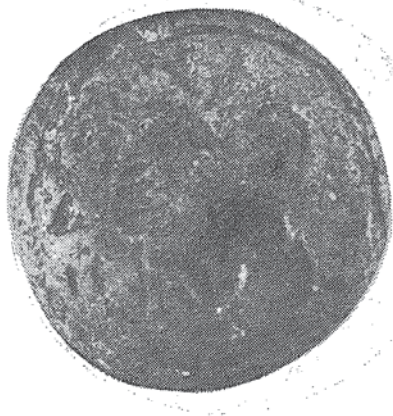

31A

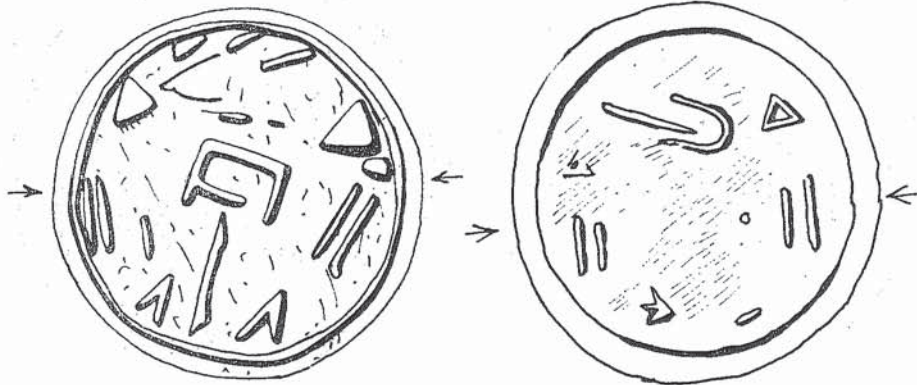
31B

32 A

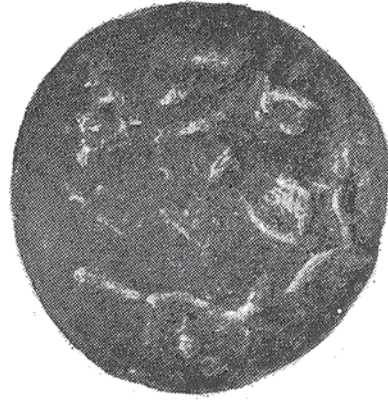

32 B

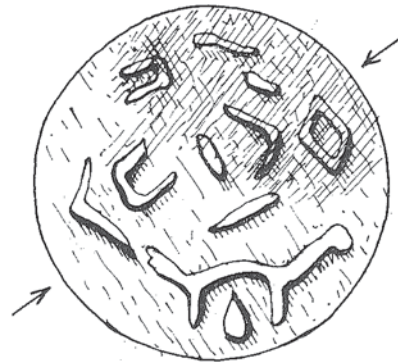

33 A

33 B

34A

34B

35 A

35 B